

*The book is published to mark the 150th anniversary
of the birth of Lesya Ukrainka.*

Kitab Lesya Ukrainkanın 150-illik yubileyinə həsr edilmişdir.

Lesya Ukrainka

MEŞƏ NƏĞMƏSİ

(Üçpərdəli dram-feeriya)

Lesya Ukrainka
(1871 – 1913)

Lesya Ukrainka

MEŞƏ NƏĞMƏSİ
(Üçpərdəli dram-feeriya)

Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi
Bakı – 2021

Azərbaycan
Dövlət Tərcümə
Mərkəzi

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
ЛІТЕРАТУРИ

**Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi və Ukrayna Kitab
İnstitutunun birgə layihəsi**

*This book has been published with the support of the
Translate Ukraine Translation Program*

*Kitab "Translate Ukraine" tərcümə proqramının dəstəyi
ilə nəşr edilmişdir.*

Poetik tərcümə:
Salam Sarvan

Filoloji tərcümə:
Sevil Həsənova

Redaktor:
Bəhlul Abbasov

Layihənin məsul katibi:
Marina Qonçaruk

Üz qabığının tərtibatı:
Rəna Aslanlı

Kompüter dizaynı:
Aslan Aslanlı

Korrektorlar:
Ceyran Abbasova
Şəhla Mustafayeva

*Bu nəşrdə görkəmli Ukrayna şairi Lesya Ukrainkanın bütün
Ukrayna dramaturgiyasının nəğmələr nəğməsi sayılan "Meşə
nəğməsi" adlı dram-feeriyası Azərbaycan oxucularına ilk dəfə
təqdim olunur. Bu əsərində Lesya Ukrainka xalq mahnılarının
zəngin poetikasından ustalıqla istifadə etməklə oxucuları bənzərsiz
və əsrarəngiz Ukrayna mifologiyası ilə tanış edir.*

Lesya Ukrainka. MEŞƏ NƏĞMƏSİ
Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi. Bakı: 2021 – 160 səh.

ISBN: 978-9952-531-35-0

MEŞƏNİN SEHRLİ NƏĞMƏSİ

Azərbaycan oxucusu Lesya Ukrainkanı on ildən çoxdur tanıyır – hələ ötən əsrin ortalarında əsərlərinin ilk tərcümələri edilib. Ancaq yerli oxucu ilk dəfədir ki, bu şairin yaradıcılığının zirvəsi sayılan “Meşə nəğməsi” dram-feeriyası ilə tanış olur. Müəllifin cəmi üç həftəyə yazdığı bu əsər birnəfəsə oxunur.

“Meşə nəğməsi” insanların ətraf aləm haqqında düşüncələrini, ukraynalıların qədim mifoloji təsəvvürlərini, xalq inanclarını əks etdirir. Qədim hekayələrin və nağılların sehrlı aləmindən olan meşənin mistik sakinləri insanların dünyası ilə təmasda olur və bununla da müəllif sürətlə dəyişən bir dünyanın adı həyat axarında doğma Volınanın özünəməxsus həyat ritmi üçün darıxdığı ifadə edir. Bütpərəst motivlərə əsaslanan bu əsərin əsas niyyəti qədim dövrlərdən bəri insanların mədəniyyətinə və həyatına təsir göstərən, Xeyirlə Şərin əbədi mübarizəsi, yenilməz sevgi, təbiətlə insan arasındakı harmoniya ilə bağlı xalq inanclarının mahiyyətini açmaqdır. Qədim mifopoetikada həyat və ölüm, sevgi və nifrət, sədaqət və xəyanət, həqiqət və ədalət anlayışına işıq tutmaqla əbədi suallara cavab axtarışı, insanın dünya ilə itirilmiş harmoniyaya həsrətinin qabardılması mətnin bənzərsiz sehrini yaradır. Bununla belə əsər, ilk növbədə, böyük, əbədi sevgi mövzusunda. “Ürəyimdə ölməyən bir şey var!” – deyir əsas personaj və bununla da müəllifin bizə çatdırmaq istədiyi əsas fikri ifadə edir.

Mavka təkcə təbiətin gözəlliyi və məsumiyyətinin deyil, həm də maddiyata meyilli insan mühiti tərəfindən məhv edilə bilməyən mənəvi gözəlliyin təəcəssümüdür.

O, daim yenidən doğulur. İnsan həyatında həmişə mənəvi prioritetlə maddi prioritet arasında seçim problemi var. Mavkanın içimizin ən gözəl duyğularına laqeyd olmamaqla bağlı sözləri həyatın mənasını anladır, çünki maddi və ötəri maraqları ön plana çıxarmaq insandakı gözəlliyi məhv edər. Mənəvi və maddi ehtiyaclar həyatda həmişə yan-yana mövcuddur və bir insanın bu baxımdan hansı seçimi etməyinin əhəmiyyəti böyükdür.

Bu əsər iki dəfə ekranlaşdırılıb, dəfələrlə səhnələşdirilib, həmçinin bir operanın və ən qədim Ukrayna baletlərindən birinin əsasını təşkil edir. Bundan əlavə, bir çox Avropa dillərinə tərcümə edilib və dünya ədəbiyyatının ən yaxşı əsərlərindən biri sayılır.

Azərbaycan oxucularına ilk dəfə təqdim olunan bu əsərin maraqla qarşılanacağına ümid edirik.

MEŞƏ NƏĞMƏSİ

İştirak edirlər:

Proloq

“Bəndlər yaran”¹

Uşaq ruhları²

Supərisi³

Suadamı⁴

Birinci pərdə

Lev dayı⁵

Lukaş⁶

Supərisi

Qulyabanı⁷

Mavka⁸

Uçağan⁹

Qızdırma (sözsüz)¹⁰

Uşaq ruhları

Şeytan¹¹

İkinci pərdə

Lukaşın anası¹²

Lukaş

Lev dayı

Mavka

Tarla pərisi¹³

Kılına¹⁴

Supərisi

“Qayada oturan”¹⁵

Uçağan

Üçüncü pərdə

Mavka

Qulyabanı

Şeytan

Bədxahlar¹⁶

Lukaşın anası

Kılına

Oğlan

Lukaş

Kılınanın uşaqları (sözsüz)

Tale¹⁷

Uçağan

PROLOQ

Volunda çoxəsrlik, sıx bir meşə. Meşənin ortasında salxım ağcaqayın və nəhəng, qoca palıd ağacı¹⁸ olan geniş bir tala. Talanın kənarından mamır və qamışlıq, bir yerdən isə yamyaşıl bataqlıq – meşə çayından yaranan gölün sahili başlayır. Meşənin dərinliyindən axıb gələn çay gölə tökülür və gölün o biri tərəfində çalılıqlarda gözdən itir. Göl özü durğun suludur, səthi ördəkotu və su zanbağının iri yarpaqları ilə örtülüb, lakin ortasında təmiz bir yer var¹⁹.

Bütün bu sirli, vəhşi ərazi cansıxıcı deyil – Polissyanın incə, düşündürücü gözəlliyi ilə doludur.

Yazın əvvəlləridir. Meşənin kənarında və açıq yerlərdə ilk mahmızlalələr cücərir, novruzgülü və yuxuotu²⁰ çiçək açır. Ağaclar hələ yarpaqlamayıb, ancaq bu gün-sabah çiçək açacaq qönçələrlə örtülüb. Duman gölün üstünə kəfən kimi sərilib, gah küləkdən topalanır, gah da dağılaraq solğun mavi suyun üzünü açır.

Meşədə səs eşidilir, çay canlanır və qijıldamağa başlayır; çayın sularıyla birlikdə “Bəndlər yaran” – gənc, sarışın, mavi gözlü, hərəkətləri çılğın və eyni zamanda axıcı olan bir varlıq meşədən çıxır. Əynindəki paltar, solğun sarıdan açıq-maviyə qədər, rəngdən rəngə çalır, kəskin qızılı qığılcımlarla bərq vurur. O, çaydan gölə atılaraq lal suları qarışdırıb dövrə vurmağa başlayır; duman dağılır, su maviyə çalır.

“Bəndlər yaran”

Dağlardan dərələrə
Axın-axın gəlirəm.
Körpülər dağıdıram,
Bənd-bərəni yarırım.
Dağıdıram hər yeri,
Döşənək və sədləri.
İlk baharın suları,
Qəlbin saf arzuları!

*(Suyu daha çox qarışdırır və nəşə axtarırmış kimi
suya baş vurub yenidən üzə çıxır.)*

10

Uşaq ruhları

*(Ağ köynəkli, solğunbənzli iki uşaq su bitkilərinin
altından üzüb çıxır.)*

Birinci

Burda neynirsən, qoçaq?

İkinci

Niyə qoymursan yataq?

Birinci

Anamız bizə axı
Salıb yumşaq yatağı,
Yosun döşəyib yenə
Daşların üzərinə.
Və örtüb üstümüzü
Su zanbağıyla bizim.
Həzin-həzin oxuyub:
“Layla dedim yatasan,
Şirin yuxu tapasan”.

İkinci

Burda nə vurnuxursan?

Birinci

Burda nə axtarırsan?

“Bəndlər yaran”

Gözəl Supərisini,
Sular şahzadəsini...
O əvəzsiz varlığı
Çoxdan sevirəm axı.
Uca dağdan gəlmişəm,
Dərələrdən keçmişəm –
Gölün şahzadəsindən
Gözəlin görmədim mən.
Qarışdırıb suları
Tapacağam o yarı!

11

(Suyu daha coşquyla bulandırmağa başlayır.)

Uşaq ruhları

Amansız olma belə,
Daxmamıza rəhm elə!
Balacadı komamız,
Onu tikib anamız.
Evimiz miskin, fağır²¹ –
Atamız yoxdur axı.

(Onun əllərindən yapışıb yalvarırlar.)

Enərik biz dərinə,
Suyun soyuq dibinə.
Supərisi ordadır –
Balıqçının üstündə
Oturubdu yenə də...²²

“Bəndlər yaran”

Qoy onu tərkləsin,
Mənim yanıma gəlsin.

Uşaq ruhları gölə baş vururlar.

Di üzə çıx, əzizim!

Supərisi suyun üzünə çıxır və sevinclə əllərini açaraq cazibədar şəkildə gülümsəyir. Başında biri böyük, yaşıl, digəri isə mirvarilərlə bəzədilmiş kiçik tac olmaqla iki çələng var. Tacın altından zərif şəffaf parçadan duvağı var.

Supərisi

Sənsən, ey sehrbazım?!

“Bəndlər yaran”

(Hiddətlə)

Harda itib-batmısan?!

Supərisi

(Guya onun üstünə atılır, amma yanından keçib gedir.)

Dünən bütün gecəni
Arzuladım mən səni.
Narın göz yaşlarım da
Axdı gümüş bir qaba.
Keçmişini xatırladım
Və doldu gümüş qabım.

(Əlləri ilə suyu sıçradır, qucağını açaraq yenə onun üstünə atılır və yenə də yanından keçib gedir.)

Qızıl pul at içinə,
Daşib tökülsün yerə.

(Ucadan gülür.)

“Bəndlər yaran”

(Acı-acı)

Demək, bataqlıqda da
Qızıl həvəskarı var.

(Supərisi ona yaxınlaşır, amma “Bəndlər yaran” suda burulğan yaradaraq üzünü ondan çevirir.)

Yaxşısı, qayıt yenə
Balıqçının üstünə.
Yoxsa naqqa, ya xərcəng
Kəkilin gəmirəcək.

Supərisi

(Lap yaxına gəlir, onun əllərindən tutaraq gözlərinə baxır.)

Nədən qəzəblənmişən?

(Bic-bic)

İndi eşit, mən deyim,
Ey sevimli qatilim!

(Astdan gülür, "Bəndlər yaran" həyəcanlanır.)

Bəs özün haradaydın?
Dəyirmançı qızını*
Görcək unutdun məni.
Uzun qış gecələri
Qızın gözəl gözləri...
Ona gör necə panlar
Dukaç** bağışlayırlar!

(Ona barmaq silkələyərək qəhqəhə çəkir.)

Yaxşı görürəm ki, sən
Ağır təbiətlisən.
Amma sevirəm yaman,
Keçərəm günahından!

* Söhbət su dəyirmanının sahibinin qızından gedir.

** **Dukaç** – Ukraynada zinət. Bu dramın yazılmasından əvvəl də, əsrlər boyu Ukraynada oğlanlar qızların rəğbətini qazanmaq üçün onlara hədiyyələr verirdilər, amma bu hədiyyələr qızların boynuna heç bir öhdəlik qoymurdu.

(Zarafatyana pafosla)

Sənə uzun an boyu vəfalı yar olacam
Və bir dəqiqə boyu itaətkar olacam.
Xəyanəti batıracam!
Nə ki suya qərq olur,
İzi-tozu yox olur
Sənin məhəbbətintək,
Mənim kədərim kimi!

“Bəndlər yaran”

(Hər iki əlini sərt şəkildə ona uzadır.)

Yaxşı, bərişdiq, demək,
Bu girdabla gəl üzək!

15

Supərisi

(“Bəndlər yaran”ın əllərindən tutur və onunla fırlanmağa başlayır.)

Ah, nə qəm, nə qəm, nə qəm,
Dostumla rəqs edirəm
Sarı qum üzərində,
Mirvari çələngində.

(Qışqırır, suyu sıçradır, fırlanırlar. Su sahilə elə bərk çırpılır ki, səs-küydən quşlar dəstəylə qamışlıqdan uçurlar.)

Birdən gölün ortasından Suadamı çıxır. Çalsaç bir qocadır. Yosunlara qarışmış uzun, ağ saç-saqqalı qurşağına çatur. Bədəni lillə örtülüb, başında balıqqulağılardan tac var. Onun səsi boğuş, lakin güclüdür.

Bizim sakit sularımızı kimdir dalğalandıran?

Supərisi ilə “Bəndlər yaran” dayanırlar və başqa-başqa yerlərə atılırlar.

Bir utansana, qızım! Su şahzadəsi
Özgəsiylə rəqs edir?! Ayıbdı!

Supərisi

Özgəsi deyil, ata²³. Tanımadın?
“Bəndlər yaran”dır.

16

Suadamı

Bilirəm, bilirəm!
Su əhlindən olsa da, doğma deyil bizə.
Dəyişkəndir, hiyləgərdir,
Yazda oynayır, bəndləri yarıır, suyu bulandırır,
Supərilərimin il boyu hördüyü
Təmtəraqılı çələngi qoparıır göldən,
Qorxudur müdrük quşu,
Söyüdüün köklərini qazıyır,
Hamar sahillərimi korlayır,
Pozur rahatlığımı.
Bəs yayda harda gəzir?
Açgöz qrif²⁴ səhərdən-axşamacan
Kasamdan su içərkən,
Qamışlar²⁵ quru sahilədə qalib
Susuzluqdan əyilərkən,
Zanbaqlarımın başı
İliq suya enərkən
Harda veyillənir o?

*(Bu zaman “Bəndlər yaran” Supərisinə gizlicə
işarə edir ki, ona qoşulub meşə çayı ilə buradan
qaçsın.)*

“Bəndlər yaran”

(İstehza ilə)

Onda mən dənizdə oluram, baba.
Okean²⁶ məni köməyə səsleyir ki,
Günəş onun da camından içməsin.
Mən, sadəcə, dəniz hökmdarının əmrinə
müntəzirəm.
Bu da bir xidmətdir. Özün bilirsən.

17

Suadamı

Aha! Sən onda dənizdə olursan, demək...
Mənsə, köhnə dostum, vəfalı dostum,
Payız yağışı²⁷ köməyə gəlməsəydi,
Buxarla birlikdə yox olacaqdım!

(“Bəndlər yaran” hiss olunmadan suda gizlədir.)

Supərisi

Atacan!
Buxar yox ola bilməz – axı ondan
Yenidən su əmələ gəlir.

Suadamı

Bah, ağıllı çıxıb mənimçün!
Di get suyun dibinə! Bəsdir burda çərənlədin!

Supərisi

Bu dəqiqə, ata! Amma “Bəndlər yaran” burda yoxdur daha.

Qoy bu dolaşığı düşmüş əlaqotunu²⁸ darayım.

Kəmərinin altından balıqçulağıdan düzəldilmiş darağı çıxarır və yosunları darayır.

Suadamı

Neynək, dara. Mən özüm də səliphəni sevirəm.

Dara, dara, mənə burda gözləyəcəm

Sən işini bitirəcəm.

Su zanbağının yarpaqlarını da qaydaya sal,

Sugülündən¹ toxunmuş, o fırldaqçının yırtdığı xalçanı da unutma.

18

Supərisi

Yaxşı, ata.

(Suadamı qamışlıqda rahatlandı Supərisinin işinə göz qoyur. Onun gözləri yavaş-yavaş yumulmağa başlayır.)

“Bəndlər yaran”

(Gizləndiyi yerdən çıxır və Supərisinə astadan)

Söyüdün arxasında gizlən!

(Supərisi Suadamına baxa-baxa gizlənir.)

Qoşulub bu çaylara

Üzərik uzaqlara.

¹ Sugülü – xırda, üzən yosun növü

Biz bəndləri yararlıq,
Dəyirmançı qızını
Sularda batırırıq!

*(Supərisinin əlindən tutur və tələsik oradan
uzaqlaşırırlar. O biri sahilə az qalmış Supərisi dayanır
və qışqırır.)*

Supərisi

Ah, qoca palıda ilişdim!

*(Suadamı oyanır, yerindən sıçrayıb onların
qarşısını kəsir və Supərisini yaxalayır.)*

19

Suadamı

Lənətə gələsən, şuluqçu, dəcəl.
Sənə göstərərəm Supərisini incitməyin bədəlini!
Mən sənin anana –
Dağ çovğununa²⁹ şikayət edəcəyəm,
Onda alacaqsan payını!

“Bəndlər yaran”

(Qəhqəhəylə)

Nə olar, olar!
Əlvida, Supərisi, doldur gümüş qablarını!

(Meşə çayına atılır və gözdən itir.)

Suadamı

(Supərisinə)

Di get suyun dibinə! Və üç aylı gecə
Üzə çıxma oradan.

Supərisi

(Müqavimət göstərərək)

Nə vaxtdan supəriləri
Göldə əsir olublar?
Mən azadam, mən su kimi azadam!

Suadamı

Mənim səltənətimdə
Su tanınalıdır sahilləri.
Di get suyun dibinə!

20

Supərisi

İstəmirəm!

Suadamı

İstəmirsən?
Onda mirvari çələngini bura ver!

Supərisi

Yox!
Onu mənə dəniz şahzadəsi bağışlayıb.

Suadamı

Onsuz da çələng taxmaq sənə qismət olmayacaq –
Çünkü sözə baxmadığına görə
“Qayada oturan” aparacaq səni.

Supərisi

(Dəhşət içində)

Yox, yox, sevimli atam,
Mən sözə baxacağam!

Suadamı

Onda get suyun dibinə.

Supərisi

(Suya girərək)

Gedirəm, gedirəm... Barı balıqçıyla
Əylənə bilərəmmi?

Suadamı

Neynək, istəyirsənsə, əylən.

*(Supərisi çiyinlərinə qədər suya girir və kədərli
təbəssümlə atasına baxır.)*

21

Qızım, mən səni düşünürəm axı.
Axı o səni məhv eləyərdi.
Aparardı meşə çayının dibinə,
Ağ bədənini şikəst eləyib
Tullayardı susuz bir yerə.

Supərisi

Amma axı “Bəndlər yaran” gözəldi!

Suadamı

Sən yenə dediyindən əl çəkmirsən?!

Supərisi

Yox, yox, yox, mən gedirəm.

(Suya baş vurur.)

Suadamı

(Yuxarı baxaraq)

Artıq yaz günəşi də yandırır...
Ah, yaman boğanaqdır! Sərinlənmək gərəkdir!

(Özü də suya baş vurur.)

Birinci pərdə

Eyni məkan. İndi baharın öz sözünü deyən vaxtdır. Meşənin kənarını zərif, yaşılımtıl duman bürüyüb. Bəzi yerlərdə ağacların üstü yaşıl yarpaqlarla örtülüb. Göl sanki sədəfotudan hörülmüş bir çələngin – yaşıl sahillərin ortasında qalıb. Lev və onun bacısı oğlu Lukaş meşədən çıxırlar. Lev yaşlı bir adamdır, simasından təmkin və mehribanlıq yağır; ağ, dalğalı uzun saçları boz, keçə papağın³⁰ altından çiynlərinə tökülüb. Əynində kətandan tikilmiş, açıq-boz rəngli, demək olar, ağa çalan svita², ayağında çarıq³¹, əlində balıq toru var. Kəmərinə bıçaq keçirib, çiynindən ağac qabığından toxunmuş, enli kəməri olan torba asıb.

Lukaş yaraşlıq, qaraqaş, qamətli bir gəncdir; hələ də gözlərində uşaqlıqdan nəsə qalıb. O da kətandan paltar geyinib, ancaq onunku daha zərif kətandandır. Kənara qatlanmış yaxalığı olan naxışlı köynəyi var. Belinə qırmızı qurşaq³² taxıb. Yaxası və qolları qırmızı düymələrlə düymələnib. Başında geniş kənarı olan həsir papaq var. Kəməmindən bir bıçaq və cökə qabığından hazırlanmış qulpluca asılıb.

Sahilə çatanda Lukaş ayaq saxlayır.

² **Svita** – ukraynalıların uzun üst paltarı

Lev

Burda niyə dayandın?

Burdan balıq gözləmə, buralar çox dayazdır.

Lukaş

Tütək kəsmək istəyirəm,

Buranın qamışı çox yaxşıdır.

Lev

Axı sənin çoxlu tütəyin var.

Lukaş

Çox deyil:

Söyüddən, başınağacıdan³³, cökədən, vəssalam.

İstəyirəm, birini də qamışdan düzəldim.

Qamış tütək hamısından yaxşı çalır.

Lev

Nə deyirəm, əylən, əylən,

Sabahsa burda daxma tikəcəyik.

Artıq meşəyə mal-qara gətirmək lazımdır.

Bax, orada ağacların arasında ot da var.

Lukaş

Biz burda necə yaşaya bilərik,

Deyirlər, bu yerlərdə şər qüvvələr var...

Lev

Bacıoğlu, mən kimlə,

Nəylə necə davranmağı yaxşı bilirəm.

Bilirəm, harda xaç qoymaq³⁴, harda ağcaqovaq

payası çalmaq³⁵

Və harda üç dəfə tüpürmək³⁶ lazımdır.

Daxmanın ətrafına yabanı lələ³⁷ əkərik
Və bizə heç bir xətər toxunmaz.
Yaxşı, mən gedirəm, sənsə özün bilərsən.

*Ayrılırlar. Lukaş gölə tərəf gedir və qamışlıqda
gizlənilir. Lev sahillə gedərək tezliklə söyüdlərin
arxasında gözdən itir.*

Supərisi

(Üzüb sahilə çıxır və qışqırır)

Qulyabanı baba! Ay aman! Xilas edin!

Qulyabanı

*(Üzündən ciddilik yağan, balacaboy, qıvraq,
saqqallı qoca; ağac qabığı rəngində paltar geyinib.)*

Nə olub? Nə qışqırırsan?

Supərisi

Orda bir oğlan
Tütək düzəltməyə qamış kəsir!

Qulyabanı

Vay-vay...
Elə bu?! Nə yaman xəsisdən!
Onlar burda daxma tikmək istəyirlər,
Mənimsə etirazım yoxdur.
Təki yaş ağaclara dəyməsinlər.

Supərisi

Daxma tikmək istəyirlər?!
 Burda insanlar yaşayacaq?!
 Ah, saman damın altında
 Bu adamlar! Xoşum gəlmir onlardan!
 Samandan zəhləm gedir,
 Yandıracam hamısını.

Qulyabarı

Dayan görüm, tələsmə!
 Daxmada Lev dayı yaşayacaq,
 Axı o dostumuzdur. Bizi ağcaqovaqla
 Qorxutmağı da zarafatdır.
 Mən onu çox sevirəm. Lev dayı olmasaydı,
 Neçə-neçə mərəkəmizin, rəqsimizin şahidi,
 Meşənin neçə-neçə sirrindən agah
 Yüzillik palıd ağacı³⁸ çoxdan yoxa çıxardı.
 Almanlar onun qalınlığını ölçəndə üç nəfər əl-ələ
 versə də,
 Zorla qucaqladılar gövdəsini.
 Palıda görə çoxlu taler³⁹ verirdilər,
 Amma Lev dayı and içdi ki,
 Heç vədə qoymayacaq onu kəsələr.
 O vaxt mən də saqqalıma and içdim ki,
 Lev dayıya və onun doğmalarına
 Heç kəs toxuna bilməz mənim meşəmdə.

Supərisi

Atam onsuz da suda batıracaq onları!

Qulyabarı

Hünəri var, toxunsun, dərhal bütün gölü dolduraram
 Keçənlik çürümüş yarpaqlarla!

Supərisi

Oy, nə yaman qorxduq! Ha-ha-ha!

(Göldə gözdən itir.)

Qulyabanı kötüyün üstündə oturub deyinə-deyinə qəlyanını çəkir. Qamışlıqdan həzin və yanğılı tütək səsi eşidilir. Səs artdıqca meşə canlanır: əvvəlcə söyüd və qızılağacın budaqları sırğalanır, sonra ağcaqayın yarpaq açır. Göldə ağ suzanbağlarının çiçəkləri parıldayır. İtburnu kollarının zərif qönçələri düymələnir.

Mavka qoca, yarıqurumuş söyüdü oyuğundan parlaq yaşıl paltarda çıxır. Yaşıla çalan qara hörüklərini yanlarına salıb. Gərnəşib ovuclarını gözlərinin üstünə çəkir.

26

Mavka

Oy, nə yaman çox yatmışam!

Qulyabanı

Yaman çox yatmışan, qızım!

Yuxuotu hər yerdə çiçəklərini tökür,

İndicə ququ quşu yağ hazırlayacaq⁴⁰

Və qırmızı çəkmələrini geyib

Başlayacaq saymağa – kimin nə ömrü qalıb.

Artıq uzaq yerlərdən qonaqlar gəlib:

Bax, suyun təmiz yerində üzürlər

Sarı, narın tüklü çölördəyi balaları.

Mavka

Bəs məni kim oyatdı?

Qulyabanı

Yəqin, yaz oyadıb da.

Mavka

Mən yazı heç vaxt belə
Oxuyan görməmişdim. Ya yuxuda görmüşəm?

Lukaş yenidən tütək çalır.

Yox, dayan... Budur, eşidirsənmi?.. Bu oxuyan yazdır?

Qulyabanı

Yox, bir oğlan tütək çalır.

Mavka

Yoxsa “Bəndlər yaran”dır?
Mən ondan belə şey eşitməmişdim.

Qulyabanı

Yox, bu insandı. Lev dayının bacısı oğlu.
Adı da Lukaşdı.

Mavka

Mən onu tanımıram.

Qulyabanı

O burda ilk dəfədi. Uzaqdan gəlib,
Bu meşələrdən deyil,
Bizim arvadın⁴¹ qışı keçirməyi xoşladığı şam
meşələrindəndi⁴².

Yetimdi, anasıyla gəlib,
Lev dayının yanında yaşayacaqlar.

Mavka

Mən onu görmək istərdim.

Qulyabarı

Niyə?

Mavka

Yəqin, o çox gözəldi!

Qulyabarı

Sən insan övladlarına baxma:

Məşə qızları üçün təhlükəlidir...⁴³

28

Mavka

Baba, nə yaman sərt olmusan!

Doğrudanmı sən məni Suadamı kimi

Saxlamaq istəyirsən?

Qulyabarı

Yox, əzizim!

Mən səni saxlamıram. O Suadamı öyrəşib

Bataqlıqdakı bütün canlıları

Amansızca sormağa. Mənsə

Azadlığı sevirəm. Oyna, küləklə oyna,

Zarafatlaş, necə istəyirsən.

Məşənin, suların, dağların

Və havanın bütün gücünü ovsunla,

Amma insan cığırına ayaq basma, bala!

O cığırlarda gəzən azadlıq deyil,

Dərddir öz yükünü daşıyır,

Kənar göz o cığırlardan, qızım:

Bircə yol ayaq basdımsa, itəcək azadlığın.

Mavka

(Gülür)

Azadlıq birdən-birə necə itə bilər axı?

Axı beləcə külək də birdən yoxa çıxa bilər!

Qulyabanı nəşə demək istərkən Lukaş əlində tütək çıxır. Qulyabanı və Mavka gizləniirlər. Lukaş şirə çəkmək üçün tozağacını bıçaqla kəsmək istəyir. Mavka onun üstünə atılıb əlindən tutur.

Mavka

Toxunma! Toxunma! Kəsmə! Öldürmə!

29

Lukaş

Nə olub, qız? Mən quldur deyiləm.

Sadəcə, tozağacı şirəsi çəkmək istəyirdim.

Mavka

Çəkmə! Şirə onun qanıdır.

Mənim doğma bacımın qanını içmə!⁴⁴

Lukaş

Sən tozağacıya “bacı” deyirsən?

Bəs özün kimsən?

Mavka

Mən Mavkayam.

Lukaş

(Diqqətlə ona baxır)

Həə, bildim! Yaşlı adamlardan

Mavkalar barədə çox eşitmişəm, amma heç vaxt

Görməmişəm onları.

Mavka

Görmək istərdinmi?

Lukaş

Niyə də yox?! Sən eynən qız kimisən.
Yox, daha yaxşısan, daha gözəlsən.
Əllərin də ağdır, qamətin də gözəldir,
Amma nəsə bizim kimi geyinməmişən⁴⁵.
Bəs niyə gözlərin yaşıl deyil?

(Baxır.)

Yox, indi yaşıldı... Amma...
Səma kimi göy idi... İndi tündləşdi...
Bax indisə qaraldı bulud kimi...
Yox, qonurlaşdı... Qəribəsən!

Mavka

(Gülümsəyərək)

Mən sənin xoşuna gəlirəmmi?

Lukaş

(Sıxılaraq)

Nə bilim?

Mavka

(Gülərək)

Bəs kim bilir?

Lukaş

(Utancaq halda)

Belə şeyi soruşarlarmı heç?!

Mavka

(Heyrətlə)

Niyə soruşmazlar?

Bax, eşidirsən, yabanı qızılgül soruşur:

“Axı mən gözələm, hə?”

Göyrüş başını tərpadir:

“Səndən gözəli yoxdu dünyada!”

Lukaş

Bilməzdim ki, ağaclar da danışır,

Düşünürdüm, ağac həmişə laldı⁴⁶.

Mavka

Bizim meşədə lal heç nə yoxdur.

31

Lukaş

Sən bütün həyatın boyu beləcə meşədə qalırsan?

Mavka

Mən heç vaxt meşədən çıxmamışam.

Lukaş

Çoxdan yaşayırsan dünyada?

Mavka

Heç bu barədə düşünməmişəm...

Doğrudan.

(Fikirləşir.)

Məncə, mən həmişə yaşamışam...

Lukaş

Və həmişə də indiki kimi olmusan?

Mavka

Deyəsən, hə...

Lukaş

Bəs sənin qohumların kimdi?

Yoxsa heç yoxdu?

Mavka

Var!

Qulyabanı var, ona “baba” deyirəm⁴⁷,

O da mənə ya “qızım” deyir, ya “balam”.

Lukaş

Yaxşı, indi sənin nəyindi o – babandı, ya atandı?

Mavka

Bilmirəm.

Mənimçün nə fərqi var?

Lukaş

(Gülür)

Yaman qəribəsiniz

Siz bu meşədəkilər!.. Bəs anan kimdi sənin,

Ya da nənən?

Mavka

Mənə elə gəlir, doğma anam

Bax bu qoca, quru söyüddü⁴⁸.

O qışda sığınacaq olub mənə,

Yumşaq, ağ tüklərdən də yataq düzəldib.

Lukaş

Sən qışı orda keçirmisən?
Bəs bütün qışı neynirdin orda?

Mavka

Heç nə. Yatırdım. Qışda kim işləyir ki?
Göl yatır, meşə yatır, qamışlıq yatır.
Söyüd xışıltı ilə pıçıldayır: “Yat, yat...”
Mən ağ yuxular görürdüm:
Əlvan daşlar gümüş kimi parlayır,
Naməlum otlar və çiçəklər açır,
Parıltılı, bəyaz... zərif şəfəqlər
Göydən ağ çadır kimi yerə düşür...
Büllur boyunbağının cingiltisi hər yana yayılır.
Mən yatırdım. Sinə dolusu nəfəs alırdım.
Çəhrayı xəyallar naxış salırdı ağ yuxulara,
Arzular qızılı-mavi saplardan toxunurdu.

33

Lukaş

(Maraqla qulaq asaraq)
Gör necə danışırısan!

Mavka

Xoşuna gəlir?

(Lukaş başını tərpədir.)

Sənin tütəyin daha gözəl danışır.

Çal mənim üçün! Mənsə yellənəcəyəm⁴⁹.

Mavka ağcaqayının uzun budaqlarını hörüb onların üstündə oturur və beşikdə olduğu kimi sakitcə yellənir. Lukaş palıd ağacına söykənərək tütək çalır və

gözlərini Mavkadan çəkmir. Mavka bir az dinləyir, sonra qeyri-ixtiyari olaraq astadan oxumağa başlayır.

Necə də şirin çalır,
Dərindən nəfəs alır,
Sanki sinəmi yarıb
Ürəyimi çıxarır.

Bu məqamda hardasa bir qu quşu, sonra isə bülbül musiqiyə səs verir. İtburnu⁵⁰ daha parlaq çiçək açır, başınağacının rəngi ağarır, yemişan utancaqcasına qızarır, hətta qara, yarpaqsız göyəm ağacında⁵¹ da zərif çiçəklər peyda olur. Mavka ovsunlanmış kimi yellənir, gülümsəyir, amma gözlərində dərin bir kədər sezilir. Bunu görən Lukaş musiqini saxlayır.

34

Lukaş
Sən ağlayırsanmı, qız?

Mavka
Mən ağlayıram?

(Əllərini gözlərinə aparır.)

Doğrudan ha!.. Yox, şəh qonub gözlərimə.
Günəş batır... Bir bax, suyun üzərinə
Duman çökür...

Lukaş
Yox, hələ tezdir!

Mavka
Sən istəməzdin ki, gün başa çatsın?

(Lukaş başını yelləyir ki, istəməzdi.)

Mavka

Niyə?

Lukaş

Çünki dayımı kəndə çağıracaqlar.

Mavka

Sənsə mənimlə qalmaq istəyirsən, hə?

(Lukaş başını tərpədir.)

Görürsən,

Sən də o göyrüş kimi danışırısan.

35

Lukaş

(Gülərək)

Gərək sizin dilinizi öyrənəm,

Axı bütün yayı burda yaşayacam...

Mavka

(Sevinclə)

Doğrudan?

Lukaş

Hə, sabah burada daxma tikməyə başlayacağıq.

Mavka

Ağacdan çadır?..

Lukaş

Bəlkə, daxma.

Bəlkə də, əməlli-başlı ev.

Mavka

Siz də, quşlar kimi,
Əlləşib yuva tikirsiniz
Sonra tərək eləməkçün.

Lukaş

Yox, biz evi həmişəlik tikirik.

Mavka

Necə yəni həmişəlik? İndi özün demədin
Təkcə yayı burada qalacaqsan?

36

Lukaş

(Utana-utana)

Mən bilmirəm... Lev dayı dedi ki,
Burda mənə torpaq və daxma verəcək,
Payızda evləndirmək istəyirlər axı...

Mavka

(Əndişə içində)

Kimlə?

Lukaş

Bilmirəm. Dayım demədi,
Bəlkə, heç gözaltı da eləməyib.

Mavka

Doğrudanmı gəlini sən özün tapmayacaqsan?

Lukaş

(Ona baxaraq)

Bəlkə də, özüm tapardım, ancaq...

Mavka

Nə?

Lukaş

Heç nə...

(Tütəkdə kədərli bir hava çalır. Sonra əlini tütəkdən çəkib fikirləşir.)

Mavka

De mənə, insanlar uzun müddətə qovuşurlar?

Lukaş

Həmişəlik.

37

Mavka

Bax göyərçinlər də belədir...

Bəzən onlara baxıram: qığılıtları elə incədir...

Axı mən ağcaqayından başqa incə bir şey tanımıram!

Onu bacı bilirəm özümə,

Amma çox kədərlidi,

Solğundu, məyusdu, nəyinsə dərini çəkir,

Tez-tez ona baxıb ağlayıram.

Qızılağacı xoşlamıram – kobuddu;

Tozağacı isə qorxudur məni,

Özü də qorxusundan elə hey titrəyir.

Palıd çox zəhmlidir,

Yabanı qızılgül dalaşqandır

Göyəm ağacı kimi.

Göyrüş, ağcaqayın, yalançıçınar⁵² qürurludur.

Başınağacının gözəlliyi məst eləyir:

Deyəsən, mən də beləydim,

Amma indi nədənsə kədərlənirəm...

Və yaxşıca fikir versən
Mən burda tamam təkəm...

(Fikrə gedir.)

Lukaş

Bəs söyüd?
Axı sən “ana” deyirsən ona.

Mavka

Söyüd qışda yaxşıdır,
Yaydasa... bax, az qala, quruyub
Və elə hey cırıldayıb qışı xatırladır...
Yox, mən tamam təkəm, tamam tənhayam...

Lukaş

Meşədə təkə ağaclar deyil ki...
Burda cürbəcür nağıl varlıqları var.
(Bir az tikanlı)
Nə gizlədim, biz sizin
Rəqsləriniz, oyunlarınız barədə çox eşitmişik⁵³.

Mavka

Amma bunların hamısı, qəfil burağan kimi,
Fırlanacaq və yox olacaq.
Burda sizdəki kimi heç nə həmişəlik deyil.

Lukaş

(Bir az da yaxınlaşaraq)
Bəs sən istərdin ki?..

(Birdən Lev dayının harayı eşidilir.)

Səs

Heey, Lukaş, heey!
Hardasan sən?

Lukaş

(Hay verir.)
İndi gəlirəm!

Səs

Tez gəl!

Lukaş

Eh səni, hövsələsiz!
(Hay verir.)
Gəlirəm, gəlirəm!
(Getmək istəyir.)

39

Mavka

Qayıdacaqsan?

Lukaş

Bilmirəm.

(Sahilboyu kolluqlara tərəf gedir.)

*Meşədən gözəl, gənc, qaraqaş, gözləri parıltılı,
qırmızı paltarlı, kürən saçlı Uçağan qaçaraq çıxır.*

*Mavkanı qucaqlamaq istəyir, amma o imkan ver-
mir.*

Mavka

Mənə toxunma!

Uçağan

Niyə?

Mavka

Get gör

Taxıl necə cücərir tarlada.

Uçağan

Nəyimə gərəkdi taxıl?

Mavka

Axı sənın Tarla pərin

Orda çovdarlıqdadı.

Yəqin, haçandı sənə

Yamyaşıl çələng hörür.

Uçağan

Mən onu unutmuşam.

Mavka

Məni də yaddan çıxar.

Uçağan

Məni ələ salma! Gəl gedək!

Mən səni yaşıl dağlara apararam,

Axı sən ağ şam ağaclarını görmək istəyirdin!

Mavka

İndi istəmirəm.

Uçağan

Niyə?

Mavka

Daha həvəsim yoxdu.

Uçağan

Yenə şıltaqlığın tutub!
Niyə istəmirsən axı?

Mavka

Sadəcə, həvəs yoxdur.

Uçağan

(Onun ətrafında yaltaqcasına dolaşır.)

Dağlara uçarıq biz! Orda bacılarım var –
Onlar Dağ pərisidir, quş kimi azaddılar!
Dövrə vurub rəqs edərlər,
Oynarlar üfüqlər kimi.

Bir ayıdöşəyi çiçəyi⁵⁴ taparıq,
Göydən qızıltək parıltılı bir ulduz dərərik.
Yorğanımız tərtemiz qardan olar –
Dağların gümüşi qarından...
Meşə tacı sənə qismət olsun deyə

Kraliça İlanı⁵⁵ taxtdan salarıq,
Dağlara çəkilerik.

Təki sən sevgilim ol!

Hər səhər-axşam

Sənə rəngarəng paltar gətirərəm,

Başına çələng hörüb,

Rəqsə dəvət edərəm,

Qanadlarımda apararam

Günəşin qızılı şəfəqlərini

Dərinliklərində gizlədən məxməri dənizlərə!

Sonra pəncərədən ulduzlara baxarıq.

Sonra dan söküləndə,

Çaydan su içən qoyun sürüsü kimi
Buludlar aydın səmada yanaşı duranda
Biz çiçəklərin üstündə yuxuya gedərik...

Mavka
(Səbirsizliklə)
Bəsd!

Uçağan
Sözümü nə yaman hirsələ kəsirsən!
Yoxsa keçən yayı da unutmusan?

42

Mavka
(Laqəyd halda)
Yayda olanların hamısı çoxdan geridə qalıb!
O vaxt nəğmə deyənlər bütün qışı yuxuya gedib.
Hər şeyi unutmuşam.

Uçağan
(Sanki nəyisə xatırlatmaq istəyərək)
Bəs palıdlıqda olanlar?

Mavka
Nə olmuşdu ki orda?
Mən giləmeyvə, göbələk axtarırdım.

Uçağan
Bəs mənim izlərimə baxmırdın?

Mavka
Mən mayaotunun⁵⁶ buruq saçlarını yolurdum.

Uçağan
Mənə yumşaq yataq salmaqdan ötrü?

Mavka

Yox, saçlarımı bağlamaq üçün!

Uçağan

Düşünürdün, sevgilin qucaqlayacaq, hə?

Mavka

Yox, tozağacı nəvazişlə sığallayırdı məni.

Uçağan

Bununla belə... görünür... kimisə seviridin, hə?

Mavka

Bilmirəm! Palıdlıqdan soruş.

Mənsə gedim güllərlə hörüklərimi bəzəyim...

(Meşəyə gedir.)

Uçağan

Təki o hörüklərə şəh dəyməsin!

Mavka

Külək də əsəcək,

Günəş də isidəcək,

Şeh də düşəcək!

(Meşədə gözdən itir.)

Uçağan

Bircə dəqiqə gözlə!

Mən sənsiz məhv olaram!

Hardasan? Hardasan? Harda?

Bunu deyib meşəyə qaçır. Ağacların arasında paltarı bir neçə dəqiqəliyə görünür və əks-səda eşidilir: “Hardasan? Hardasan? Harda?” Günəşin qırmızı qürubu meşəni boyayıb sonra sönür. Göl üzərinə ağ duman qalxır. Lev dayı ilə Lukaş talaya çıxırlar.

Lev dayı

(Qəzəblə mızıldanır.)

Lənətə gəlmiş Suadamı!

Balıq tutandan sonra qayıqla gedirdim

Sahilə tez çatmaq üçün...

O isə suyun altından pəncələri ilə tutub saxlayırdı.

Az qalmışdı batırsın məni!

Mən də axmaq deyiləm axı,

Saqqalından tutub kələf kimi doladım əlimə,

Kəmərimdən bıçağı çıxarıb kəsəcəkdim!

Amma o lənətəgəlmiş məni itələdi və qayıq çevrildi⁵⁷.

Sahilə zülümlə çatdım,

Balıqlarımın hamısını itirdim.

(Üzünü Lukaşa tutur.)

Sən də burda ilişib qalmısan

Qışqırıram, çağırıram – nə xeyri?!

Harda itib-batmısan?

Lukaş

Mən elə burda idim,

Tütək düzəldirdim.

Lev dayı

Nəsə sənin tütək düzəltməyin
Yaman uzun çəkir, bacıoğlu!

Lukaş

(Utanaraq)

Doğrudan, tütək düzəldirdim, dayı...

Lev dayı

(Mülayimləşir, gülümsəyir.)

Dilini yalana öyrətmə!

Cavansan, dilindən bəlaya düşərsən.

Yaxşı olardı, meşədən çör-çöp yığıb

Tonqal qalayasan. Gərək paltarımı qurudum,

Bu halda evə gedə bilmərəm axı.

45

Lukaş meşəyə gedir; bir azdan quru budaqların xışiltısı eşidilir.

Lev dayı

(Palıdın altında oturur və çubuğunu yandırmaq üçün od almağa çalışır.)

Ağacgöbələyi tamam yaşdı,

Səndəsə alışmaq qabiliyyəti yoxdu.

Görən, palıdda təzəsi əmələ gəlibmi?

(Palıd ağacına göz gəzdirir.)

Göldən, dumanın içindən ağ qadın silueti qalxır. Adamdan çox kabusə bənzəyir. Lev dayıya yaxınlaşır.

Lev dayı

(Qorxu içində)

Bu nə qarabasmadı?

Hə, tanıdım, tanıdım!

*(Özünü qorumaq üçün torbasından hansısa otlar
çıxardıb kabusa tərəf uzadır. Kabus bir az geri çəkilir.
Lev dayı sürətlə danışmağa başlayır.)*

Ey Qızdırma!

Get burdan bataqlığa –

Adamların gəzmədiyi, toyuqların olmadığı,

Mənim səsimin çatmadığı yerə.

Sən burdan keçə bilməzsən,

Ağ bədəninəni yırgalaya bilməzsən,

Sarı sümüklər qıra bilməzsən,

Qara qan sora bilməzsən,

Can ala bilməzsən.

Bu da sənə yovşan⁵⁸.

Get burdan, Kabus, get burdan.

*Kabus gölə doğru geri çəkilir və dumana qarışır.
Lukaş yaxınlaşır, bir qucaq çör-çöpü Levin qarşısına
qoyur, qoltuğundan çaxmaq və ağacgöbələyi çıxardır,
od alıb ocaq qalayır.*

Lukaş

Dayı, oturun, isinin.

Lev dayı

Sağ ol.

Qoca dayının qayğısına qalırsan.

*(Tonqalda çubuğunu yandırır:
Torbasını başının altına qoyub otun üstündə uzanır.
Çubuğunu çəkə-çəkə tonqalın alovuna baxaraq
gözlərini qıyır.)*

Lukaş

Dayı, bəlkə,
Bir nağıl danışasınız mənə.

Lev dayı

Aha,
Uşaqlığı tutdu!.. Bəs hansını istərdin?
Möcüzəkar Oxun nağılını⁵⁹ danışım, ya Tremsinin
nağılını?⁶⁰

47

Lukaş

Onları eşitmişəm. Siz başqalarını da bilirsiniz axı,
Heç kimin bilmədiyi nağılları.

Lev dayı

(Bir qədər düşünür.)

Yaxşı, onda qulaq as:

Sənə şahzadə Dalğadan⁶¹ danışacam.

(Sakit, ahəngdar səslə başlayır.)

Daxmalarımızın isti,

Adamlarımızın xeyirxah vaxtlarında

Əhvalatlar söyləyib, nağıllar danışardıq

Gecədən səhərəcən...

Qaranlıq meşələrin,

Dərin dəryaların,

Uca dağların arxasında

Urayın⁶² hökmranlıq elədiyi

Möcüzələr diyarı vardı.

Orda günəş batmırdı,

Ay parlayırdı gümüş kimi.
Ulduzlar əl-ələ verib
Rəqs eləyirdilər...
Günlərin birində ən gözəl ulduzun bir oğlu olur –
Ağ Polyanin⁶³
Ağbəniz, gözəl, cəsur.
Qızılı saçları küləkdən dalğalanır,
Əllərində gümüş qılınc parlayır...

Lukaş

Siz ki şahzadə haqqında...

48

Lev dayı

Səbir elə!..
Elə ki Ağ Polyanin böyüdü,
Başladı həyatı barədə düşünməyə:
“Mən hamıdan gözələm,
Amma taleyimlə rastlaşmamışam hələ.
Doğma anam, mənə məsləhət ver barı,
Harada, harada axtarım yarı:
Zadəganlarımı,
Cəsur cəngavərlərinmi,
Knyazlarımı,
Sadə insanlarınmi arasında?
Haradan, haradan tapım mən yəni
Özümə yaraşan bir şahzadəni?”
(Mürğüləməyə başlayır.)
Və baş alıb getdi mavi dənizə,
Sahilə mirvari dənəsi düzə...

Lukaş

Dayı, deyəsən, nəyisə buraxdınız.

Lev dayı

Doğrudan?.. Sən mənə mane olma!
 ...Birdən dənizdə böyük dalğa yarandı
 Və dalğadan qırmızı faytona qoşulmuş
 Qızdırma kimi qırmızı atlar çıxdı.
 Həmin faytonda isə...

(Yuxu güc gəldiyindən susur.)

Lukaş

Faytondakı kim idi? Şahzadə?

Lev dayı

(Yuxulu-yuxulu)
 Nə?.. Nədəki?.. Nə şahzadə?..

Lukaş

Yatdı!

(Lukaş bir müddət fikirli-fikirli alova baxır, sonra ayağa qalxıb tonqaldan uzaqlaşır. Talada gəzişə-gəzişə astadan, güclə eşidiləcək səslə tütək çalmağa başlayır.)

Meşəyə, Ay doğuşu ərafəsində olduğu kimi, şəffaf qaranlıq çökür. Tonqalın yanında işıq parıltıları və kölgələr hansısa havaya rəqs edirlər; tonqalın yaxınlığında bitmiş çiçəklərin rəngləri gah parıldayır, gah da qaranlıqda görünməz olur. Meşənin kənarında tozağacıların və ağcaqovaqların gövdələri sirli-sirli ağarır. Yaz küləyi səbirsizliklə ah çəkir, meşə kənarından sürətlə keçərək salxım tozağacının budaqlarını yellədir.

Göldə dumanın ağ dalğaları qara kolluqlara çırpılır; qamışlıq dumana bürünərək qumotuyla pıçıldadır.

Mavka meşədən çıxır. Təqibdən qurtulmağa çalışmış kimi sürətlə qaçır, saçları dağılıb. Talada dayanaraq ətrafa göz gəzdirir, əlləri ilə ürəyini tutur, sonra tozağacıya tərəf atılır və yenidən dayanır.

Mavka

Sağ ol, sehrli gecə,
Üzümü örtün necə.
Sağ olun, yollar, məni
Yetirdiz bu ağaca.
Ah, əziz Tozağacı,
Di gizlət məni, bacı!

50

(Tozağacının gövdəsini qucaqlayaraq altında gizlənir.)

Lukaş

(Tozağacıya yaxınlaşır, pıçıltıyla)
Sənsən, Mavka?

Mavka

(Bir az da astadan)
Mənəm.

Lukaş

Qaçırdın?

Mavka

Hə.

Lukaş

Kimdən qaçırdın?

Mavka

Ondan,
“Atəşə oxşayan” dan.

Lukaş

Hanı, hardadı axı?

Mavka

Sus!.. Yoxsa indicə gələr.

(Sükut)

Lukaş

Sən elə əsirsən! Bu titrətmədən xışıldayan
Tozağacı yarpaqlarının səsinə eşidirəm.

Mavka

(Tozağacıdan kənara çəkilir.)
Oy, ay aman! Söykənməkdən qorxuram,
Belə duranda da titrəyirəm.

Lukaş

Mənə söykən,
Mən sənə dayaq durub qoruya bilərəm.

Mavka ona qısıılır. Onlar beləcə dayanırlar. Ay işığı meşəyə və talaya səpilir, tozağacının altına yayılır. Meşədə bülbülün nəğmələri və yaz gecəsinin bütün səsləri eşidilir. Külək dərindən nəfəs alır. Dumanın içindən Supərisi çıxır və xəlvətə gənc cütliyə baxır.

Lukaş Mavkanı özünə sıxaraq getdikcə üzünü ona daha çox yaxınlaşdırır və gözlənilmədən öpür.

Mavka

(Sevincdən qışqırır.)

Oy, sinəmə ulduz düşdü!

Su pərisi

Ha-ha-ha!

(Gülə-gülə gölə atılır.)

Lukaş

(Qorxu içində)

O nəydi orda?

52

Mavka

Qorxma, Supərisidi.

Onunla rəfiqəyik, bizə toxunmaz⁶⁴.

Bəzən məzələnmək xoşuna gəlir,

Amma boş şeydi... İndi dünyada hər şey

Boşdu mənimçün...

Lukaş

Bəs mən?

Mavka

Sən yox!

Sən mənim işığımsan. Və bu nur çox gözəldir

Mən bildiyim işıqdan. Amma o da gözəlləşdi

Biz qovuşandan sonra.

Lukaş

Biz artıq qovuşmuşuq?

Mavka

Eşitmirsənmi,

Bülbüllər necə oxuyur toyumuzun şəninə?!

Lukaş

Eşidirəm... budur... əvvəlki kimi

fit çalmır, oxuyurlar:

“Öp! Öp! Öp!”⁶⁵

(Onu uzun, zərif, titrək öpüşlə öpür.)

Və səni ölümünə

Örəcəyəm indi mən.

Külək qalxır.

Mavka

Yox, mən ölən deyiləm...

Amma heyif... istəyərdim...

53

Lukaş

Sən nə danışırsan?

Gərək mən belə deməyəydim!

Mavka

Yox, yox, axan ulduzun atəşindən

Yanmaq şirindi axı.

Lukaş

Dayan!

(Onu sığallayaraq deyir.)

Bu bərədə danışma!..

Yox, danış, yenə danış!

Sənin qəribə danışığın var, amma nədənsə

Adama şirin gəlir... Nə susursan?

İncidin?

Mavka

Mən sənə qulaq asıram,
Sənin sevgini...

(Əlləri ilə onun başından tutub üzünü Aya tərəf çevirir və diqqətlə gözlərinə baxır.)

Lukaş

Belə eləmə! Mən qorxuram
Sən mənim ürəyimə baxanda...
Tab gətirə bilmirəm! Danış, zarafat elə,
Nəsə soruş, nəsə de,
De ki sevirsən məni...

54

Mavka

Sənin səsin meşənin çayı kimi təmizdir,
Amma gözlərimdə zülmət var.

Lukaş

Bəlkə, ayın işığı
Bir balaca zəifdi?!

Mavka

Ola bilər...

(Onun ürəyinə doğru əyilir.)

Lukaş

Yoruldun?

Mavka

Sus!.. Mən sənin ürəyinə qulaq asıram...
Yaz gecəsi kimi müəmmal danışır ürəyin.

Lukaş

Onda niyə qulaq asırsan? Gərək yoxdu!

Mavka

Gərək yoxdu, deyirsən? Hə, yaxşı, lazım deyil!

Lazım deyil, əzizim!

Qulaq asmayacam, səadətim!

Əzizləyəcəyəm səni, sevgim mənim!

Nəvaziş xoşuna gəlirmi?

Lukaş

Mən axı indiyədək sevməmişəm heç kəsi,

Bilməmişəm sevginin belə şirin olduğunu!

55

(Mavka çilğınlıqla onu oxşayır. Lukaş şirin azabdan qışqırır.)

Mavka!

Sən mənim ürəyimi çıxaracaqsan yerindən!

Mavka

Çıxaracam, çıxaracam!

Sənin lətif ruhunu özümə götürəcəm.

Qəlbini sözlə ovsunlayacam...

Gözəl dodaqlarından öpəcəm ki,

Bahar qızılıgülləri kimi qızarsınlar.

Mavi gözlərini ovsunlayacam ki,

Oynasınlar, parlasınlar,

Əlvan qılgıncımlar səpələsinlər.

(Qəfildən əllərini bir-birinə vurub şappıldadır.)

İşə bax, hələ də özümü

Çiçəklərlə bəzəməmişəm!

Lukaş

Nəyə lazım?! Axı sən
Çiçəklərsiz də gözəlsən!

Mavka

Yox, mən qəşəng bəzənmək istəyirəm
Meşə şahzadəsi kimi!

*(Göldən uzaqlaşaraq talanın çiçəklənən kollarla
dolu başqa yerinə qaçır.)*

56

Lukaş

Dayan!
Mən özüm səni bəzəyəcəyəm.

(Onun yanına gedir.)

Mavka

(Məyus halda)
Heyif, gecələr çiçəklərin rəngləri yatır...

Lukaş

Burdan işıldaquş yığaram mən,
Hörüklərində işıldayarlar
Ulduzdan çələng kimi.
(Onun saçlarına bir neçə işıldaquş atır.)
Qoy baxım... Ah, necə də gözəlsən!
(Sevinc içində onu qucaqlayır.)
Hələ yenə yığacam. Əlvan daşlarla bəzəyəcəm
Sənin kimi şahzadəni.
(Kolların altındakı otluqda işıldaquş axtarır.)

Mavka

Mənsə başınağacıdan çiçək dərəcəm,
O yatmır: bülüllər qoymur yatmağa.

(Ağ çiçəkli budaqları qırır və paltarını bəzəyir.)

Supərisi

(Yenidən dumanın içindən ortaya çıxır. Qamışlığa tərəf çevrilib pıçıldayır.)

Uşaq ruhları, çıxın,
Gecə fənərlərini yandırın.

Qamışlıqda iki qığılıcım parıldayır. Sonra hər Uşaq ruhlarının ikisi də çıxır, əllərindəki boşqablar⁶⁶ gah işıq saçır, gah da tamam sönmür. Supərisi onları özünə sıxır və Lukaşın uzaqda, kolların arasındakı zülmətdə güclə gözə çarpan qaraltısını göstərərək pıçıldayır.

Baxın orda gəzənə,
Sizi tərk eləyən,
Ananızı məhv edən atanıza bənzəyir.
O ölməlidir.

Birinci Uşaq ruhu

Onu sulara batır!

Supərisi

Mən eləyə bilmərəm. Qulyabanı aman verməz mənə.

İkinci Uşaq ruhu

Biz də bacarmırıq, hələ balacayıq axı.

Supərisi

Siz balacasınız,
Siz yüngülsünüz,
Əlinizdə qığılıcılar
Gedərsiniz kolluğa,
Qulyabanı eşitməyəcək,
Qarşınıza çıxsa, qığılıcılarını söndürərsiz.
İldırım kimi çaxarsız
Cığrılının üstündə.
Apararsız bataqlığa –
Durduğu yerdəcə batar bataqlığın dibinə...
Sonrası mənim işimdir!
Hə, başladığ!

Uşaq ruhları

(Biri o birinə)
Sən bura, mən ora...

Supərisi

(Sevinclə)
Getdiz!

*(Bataqlığa tərəf qaçır, barmaqlarıyla suyu çiyinləri
üstündən öz kürəyinə səpir.)
Şeytan peyda olur.*

Mənim Quyuğəkəsiyim,
Di öp mənim əlimi!

(Əlini ona uzadır, Şeytan öpür.)

Şeytan

Amma bu nədən ötrüydü, xanım qız?

Supərisi

Mən sənə yaxşı səhər yeməyi
hazırlayacam, əldən qaçırtma.
(Uzağa, Lukaşa tərəf işarə edir.)
Görürsən? Hə, nədir?
Belə yeməklərlə aran necədir?

Şeytan

Hələ ki bataqlıqda deyiləm,
Ağzım qurqurudur mənim!⁶⁷

Supərisi

O oğlan sənənin olacaq,
Arvadın da, anan da yaman sevinəcəklər.

59

*Şeytan torpaq komasının arxasına atılır və gözdən
itir. Supərisi qamışlıqdan qığılımları gah orda, gah
burda bərq vuran Uşaq ruhlarını müşahidə edir.*

Lukaş

(İşıldaquş axtararkən qığılımları görür.)
Bu da işıldaquşlar! Gör necə də uçurlar!
Belələrinə görməmişdim! Yamanca böyükdülər!
Gərək tutam onları!

*(Qığılımların arxasınca düşür və onlar Lukaşı
hiss olunmadan bataqlığa aparırlar.)*

Mavka

Dəymə onlara!
Əzizim, dəymə onlara! Bunlar Uşaq ruhlarıdır!
Səni uçuruma salacaqlar!

Başı təqibə qarışmış Lukaş Mavkanı eşitmir və getdikcə ondan uzaqlaşır.

Lukaş

(Qəfildən qışqırır.)

Xilas edin! Ölürəm!

Bataqlığa düşmüşəm! Oy, getdikcə batıram!..

*Mavka Lukaşın qışqırığına doğru qaçır...
Kəmərinin bir ucunu Lukaşa ataraq o biri ucundan möhkəm yapışır.*

60

Mavka

Yapış!

Lukaşın əlləri kəməərə çatmır.

Lukaş

Əlim çatmır! Oy, mən neyləyim indi?

Mavka

(Bataqlığa doğru əyilmiş söyüdə tərəf atılır.)

Xilas elə məni, əziz söyüdüm!

Dələ kimi cəld söyüdə çıxır, budaqdan asılır və yenidən kəmərin bir ucunu Lukaşa tərəf atır. Bu dəfə Lukaş kəmərin ucundan tuta bilir. Mavka Lukaşı özünə tərəf çəkir, əlini ona uzadıb söyüdə çıxmasına kömək edir. Qamışlıqdakı Supərisi məyusluqdan inildəyib dumanda yox olur. Uşaq ruhları da yoxa çıxır.

Lev dayı

(Qışqırıqlardan oyanaraq)

Nədir, yenə kabusdur?

Çur-çur!⁶⁸ Yox ol!

(Ətrafa göz gəzdirir.)

Lukaş, hardasan? Heey!

Lukaş

(Söyüddən cavab verir.)

Burdayam, dayı!

Lev dayı

Sən orda neynirsən?

(Yaxınlaşıb söyüdə baxır.)

Söyüdə dırmaşıb, özü də qızla!

61

Lukaş söyüddən enir. Mavka orada qalır.

Lukaş

Ah, dayıcan!

Mən az qala bataqlıqda ölmüşdüm,

“Pəncərəyə”^{*} rast gəlmişdim, bax məni bu

(Mavkaya işarə edir.)

Ölümdən qurtardı.

Lev dayı

Bəs gecəyarısı sən

Bataqlıqda nə veyillənirsən?

Lukaş

İşıldaquş tuturdum...

^{*} **Pəncərə** – bataqlıqda səthdə təmiz, şəffaf sulu, altıda isə dibsiz bataqlıq olan yerdir.

Lev dayı

(Mavkada işıldaquş görür.)

Aha! Bayaقدan elə bunu deyərdin də!

İndi özüm görürəm, kimin əməlləridi.

Mavka

Əmican, mən onu sadəcə xilas elədim, vəssalam.

Lev dayı

Eh, “dayıcan”, “dayıcan”! Qardaşqızı tapılıb!

Bəs ona tələ quran kim idi?

(Başını narazı halda yelləyir.)

Eh, meşə bandası!

Amma Qulyabanı əlimə düşsə,

Bilirəm neyləyəcəm!

Görürsən, qızları verir qabağa,

Özüsə kənarda dayanır!

Mavka

(Tələsik söyüddən aşağı düşür.)

Yox, onun günahı yoxdur! Çariça İlan

Cəzamı versin, yalan deyirəmsə!

Heç mən də günahkar deyiləm burda!

Lev dayı

Həə, bax indi inandım:

Çünki bilirəm bu and sizinçün nə deməkdir.

Lukaş

O məni ölümdən xilas elədi, dayı!

Yoxsa batardım.

Lev dayı

Yaxşı, qız, sənin ruhun olmasa da,
Çox gözəl ürəyin var. Məni bağışla ki,
Əsəbiləşdim üstünə...

(Lukaşa)

Bəs nə əcəb

İşıldaquş dalınca bataqlığa qaçırdın?

Lukaş

Amma uçanlardan da deyildilər!

Lev dayı

Həə, aydındı. Uşaq ruhları imiş!

Yaxşı, gözləyin, sabah canavardişli küçük⁶⁹ gətirə-
cəm bura,

Onda görəcəyik kim zingildəyəcək!

Uşaq ruhları

(Kədərli halda)

Yox, yox, babacan!

Bizim suçumuz yoxdu!

Biz bataqlıqda giləmeyvə yığırdıq.

Bilsəydik burda qonaq var,

Üzə də çıxmazdıq heç,

Ah, ana, gizlət bizi,

Ört yenə üstümüzü!

Lev dayı

Nə yaman birdən-birə bunların kefi pozuldu!

İfritə cinsi! Amma eybi yox,

Öyrənəcəm, kim haqlıdır, kim haqsız!..

(Lukaşa)

Bacıoğlu, evə getmək zamanı deyilmi?
(*Mavkaya*)
Salamat qal, qız!

Mavka
Sabah gələcəksiniz?
Mən sizə daxma üçün
Yaxşı ağac yerləri göstərərəm.

Lev dayı
Görürəm, hər şeyi soruşdun artıq.
Neynək, mən sizə öyrəşmişdim,
İndi siz də bizə öyrəşməli olacaqsınız.
Yaxşı, biz getdik. Hələlik!

Yerlərindən tərpənilər.

Mavka
Gözləyəcəyəm!

*Levdən geridə qalan Lukaş iki əli ilə Mavkanın
əllərini sıxır; səssizcə öpür; sonra dayısına yetişib
onunla birlikdə meşəyə tərəf gedir.*

Mavka
(*Təklidə*)
Bağışla, əzizim! Aylı gecətək
Beləcə işıqlı, beləcə xoşbəxt
Olacağım gündən xəbərsiz idim.
Niyə fikirlisən, ağcaqayınım –
Görmürsən mən necə xoşbəxtəm, bacım?!
Söyüd, göz yaşını tökmə sulara,
Sevgilim yanımda olacaq daha!

Meşəm, mənim atam, söylə, görəsən,
Necə keçirəcəm bu gecəni mən?
Ayrılıq uzundur, gecəsə qısa,
Məni nə gözləyir – sevinc, ya qüسسə?

Ay meşənin zülmət dərinliyində gizlənilir, talaya məxmər kimi qapqara qaranlıq çökür. Heç nə görünmür, yalnız tərək edilmiş ocağın kömürləri közərir və işıldaböcəklərdən başına çələng qoyaraq ağacların arasında gəzən Mavka gözə dəyir. Çələng gah ulduz topası kimi bərq vurur, gah da tək-tək qığılımlar kimi parlayır. Amma sonra qaranlıq onu da bürüyür. Gecəyarısı dərin bir sükut, hərdən meşədə, yuxuda çəkilən ah kimi yüngül xışıltı eşidilir.

65

İkinci pərdə

Yayın sonudur. Meşənin tutqun yarpaqlarında adda-budda payızın qızılı əlamətləri sezilir. Göl dayazlaşmış, sahil xətti daha da genişlənilib, qamışlıq quruyub, tək-tük yarpaqları gözə dəyir. Talada artıq bir daxma tikilib, bostan salınıb. Buğda və çovdar əkilib. Göldə qazlar üzür. Ağcaqayın budaqlarına qurutmaq üçün paltar sərilib, kollardan çömçə və qab-qacaq asılıb. Talanın otu biçilib. Palıd ağacının altında ot tayası ucalır. Meşədə otlayan mal-qaranın boynundakı zınqırovlar⁷⁰ səslənir. Yaxınlıqda kimsə tütəkdə oynaq bir hava çalır.

Lukaşın anası

(Daxmadan çıxaraq çağırır.)

Lukaş! Heey, hardasan?

Lukaş

(Meşədən çıxır. Əlində tütək və üzərində naxışlar vurulmuş dəyənək var.)

Burdayam, ana.

Lukaşın anası

Bəs deyil, avaralandın?

Elə hey oynayırsan, işsə tökülüb qalıb.

Lukaş

Hansı iş?

Lukaşın anası

Necə yəni hansı iş?!

Bəs ağıla çəpər çəkəcəkdin axı.

Lukaş

Bilirəm, bilirəm, çəkəcəyəm.

Lukaşın anası

Nə vaxt çəkəcəksən axı?!

Elə ancaq yarıqlarda sülənirsən.

Lukaş

Kim sülənir? Mən mal-qara otarıram,

Mavka da kömək edir.

Lukaşın anası

Heç olmaz

Onun köməyindən.

Lukaş

Özünüz deyirdiniz axı
Mal-qaranı Mavka otaranda
İnəklər daha çox süd verir.

Lukaşın anası

O ki əcinnə tayfasındandı.

Lukaş

Biz daxma tikəndə ağac daşıyan o deyildimi?!
Bəs bostanımızı, zəميمimizi əkən kim idi?!
Məgər bizdə belə məhsul olurdu indiyəcən?
Bir bax, nə gözəl çiçəklər əkib
Pəncərələrin altında!

67

Lukaşın anası

Çox lazımdır elə onun gülləri!
Mənim evimdə ərə gedəsi qız var məgər?!

Lukaş səbirsizliklə çiyinlərini çəkir və getmək istəyir.

Hara gedirsən?

Lukaş

Ağıla çəpər çəkməyə.

(Daxmanın arxasına keçir. Bir azdan oradan balta zərbələrinin səsi eşidilir.)

Paltarına çiçəklərdən bəzək vürmüş, hörüklərini yanına salmış Mavka meşədən çıxır.

Lukaşın anası

(Qaşqabaqlı)

Sənə nə lazımdır?

Mavka

Xala, Lukaş hardadır?

Lukaşın anası

Nə düşmüşən onun arxasınca?

Oğlanın dalınca düşmək qıza yaraşmaz.

Mavka

Bunu mənə deyən olmayıb axı.

Lukaşın anası

Onda mən deyim, sən də qulaq as, gərəyin olar.

(Mavkaya acıqla baxır.)

Niyə belə pintisən həmişə?

Düz-əməlli saçını darayardın barı,

Yoxsa lap əcinnəyə oxşayırsan. Yaxşı deyil.

Bu nə paltardır əynindəki?

Bu paltarda işləmək narahatdır axı...

Mərhum qızımdan paltar qalıb –

Get geyin: daxmada, asılıqandadır.

Əynindəkiləri də sandığa qoyarsan.

Mavka

Yaxşı.

(Daxmaya tərəf gedir. Oradan Lev dayı çıxır.)

Lukaşın anası

Heç olmasa, “sağ ol” deyərdin!

Lev dayı

Ay bacı,
Niyə qızı gözümçüxdüya salmısan?!
Yoxsa sənın qarşında bir qəbahəti var?!

Lukaşın anası

Sən mənım qardaşımsan, yaxşısı budur dinməyəsen,
Sənə ki dəyib-dolaşan yoxdur! Deyəsən,
Meşələrin bütün əcinnələrini bura yığacaqsan!

69

Lev dayı

Bacı, işdən-gücdən danışsaydın,
Mən səni dinləyərdim, amma...
Meşədə cadugər nə gəzir?
Cadugərlər kəndlərdə yaşayır...⁷¹

Lukaşın anası

Guya sən hər şeyi görürsən,
Hər şeyi bilirsən...
Nə deyirəm, yığ bura meşənin zir-zibillərini,
Bəlkə, bir xeyirlərini gördün!

Lev dayı

Görərəm də.
Meşədə nə varsa, zir-zibil yox, sərvətdir.
Bizim bütün dolanışığımız oradandır...

Lukaşın anası

(İstehza ilə)

Yox əşi!

Lev dayı

Belə qızlar insan ola bilərlər!

Lukaşın anası

Onlardan nə insan?

Sərxoşsan-nəsən?

Lev dayı

Heç nədən xəbərin yoxdu sənin.

Mərhum babam

Deyərdi ki, bir söz var, onun sayəsində

Meşə qızının da bizimki kimi ruhu ola bilər⁷².

Lukaşın anası

Yaxşı, bəs o meşə qızının

İblis ruhu hayana yox olacaq?

Lev dayı

Tutduğunu buraxmırsan ki!..

Burda bu saqqızı çeynəməkdənsə

Gedim işimin-gücümün dalınca.

Lukaşın anası

Get!

Səni burda saxlayan yoxdu!

Lev başını hirslə bulayıb daxmaya gedir. Mavka paltarını dəyişib daxmadan çıxır; əynində pis tikilmiş, çiyinlərində yamaq olan kobud köynək, güllü parçadan

dar yubka və rəngi solmuş zolaqlı önlük var. Saçları səliqəylə daratıb, iki hörüyünü başına dolayıb.

Mavka

Dəyişdim paltarımı.

Lukaşın anası

Bax bu başqa məsələ!.. Yaxşı, mən gedim
Cücələrə dən verim.
Çətənə sahəsinə getməliydim,
Amma burda işim hələ qurtarmayıb,
Sənin də iş görməklə aran yoxdu...

71

Mavka

Niyə?
Mən əlimdən gələni edərəm.

Lukaşın anası

Məsələ də ondadır ki, əlindən gələn azdır,
Heç alağı da yaxşı eləmirsən,
Ot çalımında da elə hey başın ağrıyırdı...
Yəqin, taxıl biçinində də xamsan...

Mavka

(Qorxu içində)

Biçin?!
İstəyirsiniz, mən bu gün taxıl biçim?

Lukaşın anası

Burda nə var axı? İndi ki bayram deyil.
(Qapının arxasından oraq götürüb Mavkaya verir.)
Al, bu da oraq, gör neynirsən. İşimi qurtaran kimi
Səni əvəz edəcəm.

(Dən götürüb daxmanın arxasına keçir. Bir azdan onun səsi ucadan eşidilməyə başlayır: “Cip-cip, cücələrim, cip-cip...”)

Lukaş əlindəki baltayla cavan vələsə yaxınlaşıb kəsmək istəyir.

Mavka

Ona toxunma, əzizim!

Canlıdır axı.

Lukaş

Mənə mane olma!

Vaxtım yoxdur.

(Mavka onun gözlərinə qəmli-qəmli baxır.)

Yaxşı, onda qurusunu ver.

Mavka

(İri, qurumuş bir ağacı meşədən dartıb çıxardır.)

Mən yenə taparam səninçün. Çoxlu ağac lazımdır?

Lukaş

Bəs necə? Çəpəri bir ağacla çəkəcəm?!

Mavka

Nəsə acıqlı danışırısan mənimlə...

Lukaş

Özün görürsən axı... anam sənə görə məni danlayır...

Mavka

Anana nə lazımdır axı? Ona nə dəxli?

Lukaş

Necə yəni? Oğlu deyiləm?!

Mavka

Nə olsun?!

Lukaş

Belə gəlin onun ürəyincə deyil...

Meşə əhlini qəti xoşlamır,

Qayınanan olsa, sənə gün verməyəcək⁷³.

73

Mavka

Bizim meşədə qayınana yoxdur.

Qayınanaların nəyinə gərəkdə gəlinlər,

Anlamıram!

Lukaş

Gəlin kömək üçün lazımdır ona.

Artıq qocalır.

İşə özgəsini götürmək sərf eləmir axı.

Görünür, belə şeylər qəribə gəlir sənə...

İnsan qayğılarını anlamaqçün

Gərək meşədə doğulmayıdın.

Mavka

(Səmimiyyətlə)

Onda danış, mən hər şeyi başa düşərəm,

Axı səni sevirəm... Axı mən anlayıram

Tütəkdə çaldığın nəğmələri.

Lukaş

Nəğmələri anlamağa nə var?!

Mavka

Ruhunun gülünü alçaltma,
Sevgimiz o güldən yaranıb axı!
Aydınşöyi kimi çiçəklənir o gül
Və məndə yeni bir ürək döyünür,
Mən yalnız o gülü dərk eləmişəm.
Həmin an
möcüzə baş vermişdi həyatımda...
(*Qəfildən susur.*)
Sən gülürsən?

Lukaş

Düzü, nəsə gülməli çıxdı...
Əyninə köhnə paltar geyinmişən,
Amma elə danışırsan ki...
(*Gülür.*)

Mavka

(*Əynindəki paltarı dartışdırır.*)
Yandıracam bunları!

Lukaş

İstəyirsən, anam lap özündən çıxsın?!

Mavka

Bəs neyləyim, axı bu paltarda
Sənə başqa cür görünürəm.

Lukaş

Eh, belə də bilirdim!
İndi yenə tənələr başlanacaq...

Mavka

Yox, əzizim, mən səni qınamıram,
Sadəcə, heyifsilənirəm ki, özünü dərk eləmirsən.

Lukaş

Anlamadım, nə deyirsən.

Mavka

Mən səni həyatımdan da çox sevirəm,
Çünki səndə özünün görmədiyini nəsə var.
Hərçənd ruhun bu barədə çox aydın danışır
Tütəyin gözəl səsiylə...

75

Lukaş

Bəs nədi o?

Mavka

O sənin bu sevimli, bu gözəl simandan da gözəldi,
Amma ifadə eləyə bilmirəm...
(Kədərli, sevgiylə ona baxır və bir müddət susur.)
Mənim əzizim, tütəyini çal,
Qoy bütün dərdlərimizi ovsunlasın!

Lukaş

Eh, indi tütək vaxtı deyil mənimçün.

Mavka

Məni elə qucaqla ki, unudum
Bu incikliyi.

Lukaş

(Ətrafa göz gəzdirərək)

Sakit! Anam eşidər!

Və onsuz da elə hey deyir, sən

Mənim boynumdan asılmısan...

Mavka

(Özündən çıxır.)

Görünür, sizin aranızda yaşamayan

Sizi anlamaz! “Asılmısan” nə deməkdə axı –

Səni sevməyim ayıbdımı?

İlk etirafı özüm etməyim günahdımı?

Səxavətli qəlbimin xəzinəsini

Gizlətməməyim suçdumu?

O xəzinəni sevdiyimə təmənnəsiz verməyim
cinayətdimi?

76

Lukaş

Hər halda, ümid var ki, sonra əvəzini çıxacam.

Mavka

Yenə anlamadım – “əvəzini çıxmaq” nədir?

Axı sən də mənə saysız-hesabsız bəxşişlər
vermişən.

Lukaş

Yaxşı ki

Bizim bir-birimizə borcumuz yoxdur,

Bunu sən özün dedin, unutma.

Mavka

Bəs niyə unutmamalıyam bunu?

Lukaşın anası*(Daxmanın arxasından çıxır.)*

Həə, sən belə biçirsən, qız?

Sənin də çəpər çəkməyin budurmu, Lukaş?

(Lukaş tələsik ağacı daxmanın arxasına dartıb aparır).

Biçmək istəmirsənsə,

Səni məcbur eləyən yoxdur. Birtəhər

Özüm edərəm. Neynək, Allah qoysa,

Üzümüzə gələn payız bir gəlin taparam.

Burda bir dul qadın var – yaman zirəkdi,

Özü də eyham vurmuşdu elə...

Mən razılaşdım, kaş Lukaş da razı ola...

Yaxşı, əzizim, ver o orağı mənə.

Mavka

Mən özüm biçərəm. Siz çətənə sahəsinə gedin.

*(Lukaşın anası taladan keçib gölə tərəf gedir və qamışların arxasında gözdən itir. Mavka orağı qaldıraraq zəmiyə sarı əyilərkən qəfildən Tarla pərisi çıxır; qızılı saçlardan toxunmuş bürüncəyinin altından yaşıl paltarı orda-burda bərq vurur: başında göy peyğəmbərçiçəyi çələngi var; saçlarında qaramuq otunun çəhrayı gülləri, çobanyastığı, küskütotu bir-birinə dolaşır.)***Tarla pərisi***(Yalvarışla Mavkanın üstünə atılır.)*

Əl saxla, bacı!

Gözəlliyimə heyifin gəlsin!

Mavka

Yox, mən məcburam buna!

Tarla pərisi

Hər şey şikəst edilib beləcə,
Əzilib, korlanıb gör necə!
Mənim güllərim vaxtsız
Qoparılib kökündən!
Qızdırmadan yanan laləm
İndi qaralıb belə.

78

Mavka

Bacı, mən buna məcburam! Sənin gözəlliyin yazda
Yenidən göz oxşayacaq.
Mənimsə xoşbəxtliyim indi solsa,
Bir də heç vaxt çiçəklənməyəcək!

Tarla pərisi

*(Dərddən, sünbül küləkdən yelləndiyi kimi,
yellənməyə başlayır.)*

Ay aman, hörüyüm mənim!
Qızılı hörüyüm mənim!
Ay aman, gözəlliyim!
Təzə-tər gözəlliyim!..

Mavka

Bacı, sənin gözəlliyinin ömrü qısadır –
Elə məhz orağın altına uzanmaqçün boy atır.
Nahaq belə yalvarırsan –
Mən olmasam da, bir başqası biçəcək onsuz da.

Tarla pərisi

Bir baxsana, bacım mənim,
 Hələ də dalğalanır zəmi.
 Aman ver, biz də şənlənək –
 Hələ ki yayın parıltısı itməyib,
 Hələ ki sonumuz yetməyib!
 Əzizim, bir anlıq zaman ver mənə,
 Sonra bu yazıq gözəlliyim yenə
 Özü yıxılacaq yerə...
 Sən gəl o amansız, o acı,
 O soyuq qışa bənzəmə, bacı.

Mavka

Neyləməli, indi mənim iradəm
 Öz əlimdə deyil.

79

Tarla pərisi

(Mavkanın çiyininə əyilib pıçıldaıdır.)

Ola bilməzmi tarlada belə təsadüf –
 Kiminsə əlini ora qəsə bilməzmi?!
 Bir düşün, rəhm elə, anla əzablarımı:
 Sənin bir damcı qanın gərəkdi mənim qurtuluşumçün.

Mavka

*(Oraqla əlini kəsir, qan Tarla pərisinin qızılı
 hörüklərinə sıçrayır.)*

Həə, bacı, bu da sənə qanlı ət!⁷⁴

*(Tarla pərisi Mavkaya baş əyərək təşəkkür edir və
 çovdarlıqda gözdən itir.)*

*Göl tərəfdən Lukaşın anası gəlir. Yanında qırmızı
 saçaqlı, qat-qat məxməri ətəkli, ağ, qırmızı və sarı*

zolaqları olan yaşıl önlük, göy naxışlı köynək geyinmiş girdəsifət qız var. Ağ gərdanına gümüş sikkələrdən ibarət həmayil asıb. Kəmərlə belini möhkəm sıxıb və bu da gənc qızın bədənini daha dolu göstərir. Qız iri addımlarla irəliləyir, Lukaşın anası ona çətinliklə yetişir.

Lukaşın anası

(Gənc qıza nəzakətlə)

Gedək, Kılına, burada, tozağacının yanında,
Təzə ot var. Bu da qanotu⁷⁵ –
Süd üçün çox yaxşıdır.

80

Kılına

Daha südü yığmağa yer də tapmıram,
Yarmarka olsaydı, qab alardım.
Mənimki südlü inəkdi axı –
Mərhum ərim almışdı o zaman... Taxılı
Birtəhər sahədən yığdım,
İndi ev işlərinə başlamaq lazımdı.
(Mavkanın dayandığı yerə baxır.)
Bəs orada taxıl biçən kimdir?

Lukaşın anası

Əşi, bir yetimciyəzdi...

(Pıçıltyla)

Tanrı günahımdan keçsin, fərsizin biridi...

Kılına

(Lukaşın anasıyla birlikdə Mavkaya yaxınlaşır.)

Hər vaxtın xeyir, qız! İşlərin necə gedir?

Lukaşın anası

(Əlini əlinə vuraraq)

Ay aman, bu hələ başlamayıb!
Bəs bayaqdan nəylə məşğulsan burda?
Yaramaz! Tənbəl! Avara!

Mavka

Mən əlimi kəsmişəm...

Lukaşın anası

Bəhanəyə bax!

Kılın

Orağı mənə ver görüm!

81

Mavka orağı arxasında gizlədərək Kılınaya niifrətlə baxır.

Lukaşın anası

Ver, deyirlər, ver də. Məgər orağ sənindi?!

Orağı Mavkanın əlindən alıb Kılınaya verir. Kılın
çovdarlığa atılır və elə sürətlə biçməyə başlayır ki,
sanki zəmiyə od vurub yandırır və hətta zəmi də orağın
altında çatırdayır.

Lukaşın anası

(Məmnun halda)

Bax zəmini belə biçərlər!

Kılına

(İşindən ayrılmadan)

Yanımda dərz bağlayan olsaydı,

Bu zəmini birnəfəsə biçərdim.

Lukaşın anası

(Çağırır.)

Lukaş, bura gəl!

Lukaş

(Yaxınlaşır, Kılınaya)

Qolunuza qüvvət!

82

Kılına

(Biçməyə davam edərək)

Sağ ol!

Lukaşın anası

Lukaş,

Sən də dərzləri bağla, Kılınaya kömək elə,

O biri “köməkçi” şikəst olub.

(Lukaş dərz bağlamağa başlayır.)

Yaxşı, uşaqlar, işinizdə olun, mənsə gedim

Kisel bişirim – sizə nahar hazırlayım.

(Daxmaya gedir.)

*Mavka tozağacıya söykənib uzun budaqların
arasından biçinçilərə baxır.*

*Kılına bir müddət səylə biçdikdən sonra qəddini
dikəldir və başı dərzlərə qarışmış Lukaşa baxıb gülüm-
sünür, sonra onun üstünə atılaraq əliylə çiyindənən
vurur.*

Kılınə

Di tez elə! Sürünmə ilbiz kimi!
Heey, ağırtaxta!

(Qəhqəhə çəkir.)

Lukaş

(Dikəlir.)
Bah, zirək çıxıb mənimçün!
Mənə sataşma ha, yoxsa pis olar!

Kılınə

(Orağı kənara atır, əllərini belinə qoyur.)
Di gəl görək!
Görək kimə pis olacaq!

83

Lukaş onun üstünə atılır, qadın oğlanın əllərindən yapışır və onlar ovuc-ovuca tutuşurlar. Bir müddət bir-birinə güc gələ bilmirlər. Sonra Kılınə gülə-gülə və gözlərini oynada-oynada bir az geri çəkilir. Lukaş onun əllərini kənara açaraq öpmək istəyir. Amma həmin anda, dodaqlar bir-birinə yaxınlaşarkən Kılınə ona badalaq vurur və Lukaş yerə yığılır.

Kılınə

(Onun başının üstündə dayanıb gülür.)
Həə, kimə pis oldu indi? Mənə, ya sənə?

Lukaş

(Ayağa qalxır, çətinliklə nəfəs ala-ala)
Badalaq vurmaq düz deyil!

Kılına

Doğrudan?

Daxmanın qapısının səsi eşidilir. Kılına yenidən biçməyə, Lukaş isə dərz bağlamağa başlayır. Tezliklə lək dərzlərlə örtülür. Bir neçə dərz isə məğlub edilmiş, amma hələ ki ayağı bağlanmamış əsirlər kimi ipin üstündədir.

Lukaşın anası

(Dəhlizin kandarından)

Həə, biçinçilər, gəlin nahar eləyək.

84

Kılına

Mən işimi qurtardım. Lukaş isə

Hələ də qurdalanır.

Lukaş

Məndə də az qalıb.

Lukaşın anası

Onda sən işində ol. Kılına, siz gəlin!

Kılına daxmaya gedir. Qapılar bağlanır. Mavka tozağacının arxasından çıxır.

Lukaş

(Onu görüb bir azca utanır. Amma tez də özünü ələ alır.)

Ah, sənsən?! Gəl bu dərzləri bağla,

Mən gedirəm.

Mavka

Mən dərz bağlaya bilmirəm.

Lukaş

Sən bura tamaşaya gəlmisən?!

(Dərzləri özü bağlamağa başlayır.)

Mavka

Lukaş,

Bu qadın daha bura gəlməsin,

Mən onu sevmirəm –

İfritə kimi xaindir.

85

Lukaş

Sən onu yaxşı tanımırsan.

Mavka

Yox, tanıyıram! Gülüşünü də, danışığını da eşidirdim.

Lukaş

Nə olsun?! Adamı tanımaq üçün azdı bu.

Mavka

Yox, az deyil.

O, vaşaq kimi yırtıcıdır.

Lukaş

Sonra?!

Mavka

Gəlməsin bizim meşəmizə!

Lukaş

(Dikələrək)

Məgər sən meşə çarıçasısan,
Qərar verəsən – kim bura gələ bilər,
Kim yox?

Mavka

(Təhdid edirmiş kimi)

Meşədə üstü kollarla örtülmüş uçurumlar var,
O uçurumlara düşənədək nə adamların,
nə heyvanların xəbəri olur onlardan...

Lukaş

Hələ bir

Tamahkarlıqdan, hiyləgərlikdən danışır da! Barı
susardın!

Görünür, səni yaxşı tanımamışam!

Mavka

Bəlkə, heç özüm də özümü yaxşı tanımamışam...

Lukaş

Onda qulaq as: kimin yanına getməyimin
İcazəsini səndən almalıyamsa,
Yaxşısı budur, meşədən kəndə köçüm.
Camaatın içində birtəhər yaşayaram.
Səninlə tələdə tülkü kimi oturmaq
İstəmirəm.

Mavka

Mən sənin üçün tələ qurmamışam,
Sən öz istəyinlə gəlmisən.

Lukaş

Öz istəyimlə də gedəcəyəm,
Kimsə məni burada nəyləsə bağlaya bilməz.

Mavka

Məgər mən səni bağlamaq istəyirdim?

Lukaş

Onda bu cəfəngiyyat nəyə lazım?

87

(Son dərzi bağlayıb qurtarır və Mavkaya baxmadan daxmaya doğru gedir.)

Mavka qəmgin-qəmgin kövsənin üstünə əyilir.

Lev dayı

(Daxmadan çıxır.)

Niyə belə fikirlisən, qız?

Mavka

(Kədərli halda, astadan)

Yay keçir, dayı...

Lev dayı

Səninçün

Ağrılıdı bütün bunlar... Mənsə elə bilirdim,

Söyüdlər qışda gərəyin deyil.

Mavka

Bəs harada qalmalıyam?

Lev dayı

Hə, mənə qalsa,
Səninlə daxmada da darıxdırıcı olmazdı...
Ancaq bacımı yola gətirə bilmirəm.
Onunla danışmışam,
Amma nə keyri?! Buranın sahibi özüm olsaydım,
Kimsədən soruşmağa da gərək olmazdı.
Amma yeri də, daxmanı da onlara verdim,
Daha burda sözüm keçmir. Elə özüm də qışda
Kəndə gedəcəyəm, doğma evimə...
Orada yaşaya bilsəydin,
Səni də aparardım.

88

Mavka

Yox, yaşaya bilmərəm...
Yoxsa gedərdim. Siz çox xeyirxahsınız, dayı.

Lev dayı

Xeyirxah – adam deyil, çörəkdir.
Amma düzünü desəm,
Sizin meşə tayfası mənim ürəyimcədir.
Mən bu meşəyə ölməyə gələcəyəm, heyvan kimi,
Qoy məni bax burda – palıd ağacının altında
basdırsınlar...⁷⁶

Hey, palıd, ağarmış başımı yerə qoyanacan
qalacaqsanmı sən?

(Əsasına söykərib fikrə gedir.)

Lukaşın anası, Kılına və Lukaş daxmadan çıxırlar.

Lukaşın anası

(Kılınaya)

Hara tələsirsən? Bir az da oturardın.

Kılın

Yox, xala, getmək lazımdır.

Axşam düşür. Tək getməyə qorxuram.

Lukaşın anası

Lukaş, bəlkə, ötürəsən Kılınanı?!

Lukaş

Nə etməli, ötürərəm.

89

Kılın

(Ona baxır.)

Bəlkə, işin var?

Lukaşın anası

Yox, axşam nə iş?

Get, oğul, get,

Kılınanı yolacan ötür.

Axşamlar tək adamçün meşə çox qorxuludur.

O hələ gəncdi axı,

Birdən hücum eləyərlər...

Kılın

Oy, xala, nə danışırsız!

Məni lap qorxutdunuz!

Hə, Lukaş, nə qədər ki axşam düşməyib, gedək:

Elə iki adamçün də qorxuludur meşə...

Lukaş

Mən qorxub-eləmirəm!

Lukaşın anası

Kılına, mənim oğlum cəsurdur,
Ondan bu şərəfi əsirgəməyin.

Kılına

Mən zarafat edirdim...
(*Lev dayını görür.*)
Lev dayı!
Siz də evdəsiniz?

90

Lev dayı

(*Guya eşitmir.*)
Necə? Tanrı sizə yar olsun!

(*Məşəyə gedir.*)

Kılına

Həə, xala, salamat qalın!
(*Lukaşın anasının əlini öpmək istəyir. Amma o imkan vermir, ağzını önlüklə silərək Kılınayla üç dəfə öpüşür.*)

Kılına

(*Gedə-gedə*)
Salamat qalın, bizi unutmayın!

Lukaşın anası

Sağ-salamat! Arada gəlin!
(*Daxmaya girərək qapını bağlayır.*)

Mavka ayağa qalxır və asta, yorğun yerişlə gölə tərəf gedir. Əyilmiş söyüdüün budağında oturur, əlləri ilə başını tutaraq yavaşcadan ağlayır. Yağış çiskinləməyə, talanı, daxmanı və meşəni sıx torla örtməyə başlayır.

Supərisi

(Sahilə tərəf üzür, sonra təəccüblə Mavkaya baxır.)
Sən ağlayırsan, Mavka?

Mavka

Məgər sən ömründə bircə dəfə də olsun
Ağlamamısan, Supərisi?

91

Supərisi

Mənmi?!
Əgər mən bir anlıq ağlasam,
Kimsə gülər ölənəcən!

Mavka

Sən heç vaxt sevməmişən, Supərisi...

Supərisi

Mənmi sevməmişəm? Yox, sadəcə, sən bilmirsən
Sevgi necə olmalıdır dünyada!
Məhəbbət su kimidir: sürətlə axır, oynayır
Və batırır sığal çəkə-çəkə.
İstidə qaynayır, soyuqda daşa dönür...
Bax belədir mənim sevgim!
Sənin sevginsə samana bənzər:
Küləkdən əyilərək ayaqlar altına sərilir,
Qılgılıma tuş gələndə yanır müqavimətsiz
Və təkə boz külü qalır.

Laqeyd qalanda isə turşuyur
Və üstünə yağan peşmanlıq yağışının damcıları
Səs eləyir, səs eləyir.

Mavka

(Başını qaldırır.)

Peşmanlıq? Sən tozağacıdan soruş:

Gecələr yaz küləyi öz əliylə onun hörüyünü
açarkən

Peşmanlıq çəkdimi heç?

92

Supərisi

Nədən o kədərlidir?

Mavka

Çünki sevgilisini sığallaya bilmir,

Qucaqlaya bilmir uzun budaqlarıyla.

Supərisi

Niyə?

Mavka

Onun sevgilisi yaz küləyidir axı.

Supərisi

Niyə o beləsini sevdi ki?

Mavka

Yaz küləyi zərif idi, nəvazişliydi;

Həzin nəğmələrlə tozağacının yarpaqlarını titrədir,

Nəvazişlə budaqlarını öpür,

Hörüklərinə şəh çiləyirdi...

Supərisi

Onda qoy indi də matəmə batsın:
Daha heç zaman o küləyi quca bilməyəcək –
O qaçdı getdi artıq.

*(Sakitcə üzüb sahilədən aralanır və göldə gözdən
itir.)*

*Mavka yenidən başını aşağı əyir, uzun qara
hörükləri yerə dəyir. Külək əsməyə və boz buludlarla
birgə cənuba uçan qara quşların qatarını da qovmağa
başlayır. Sonra güclü küləyin ani həmləsindən yağış
buludları dağılır və meşə görünür.*

93

Mavka

(Dərin kədər içində, astadan)
Hə... O qaçdı, getdi artıq...

Qulyabanı meşədən çıxır. Əynində aşağıdan tünd-
qırmızı haşiyəsi olan, uzun, qızılı paltar var. Papağının
kənarlarına yetişmiş mayaotunun budağı dolanıb.

Qulyabanı

Ah, qızım, qızım!
Nə yaman əzab çəkirsən ağır xəyanətə görə!..

Mavka

(Başını qaldırır.)
Mən kimə xəyanət eləmişəm ki?

Qulyabanı

Özünə.
Qüdrətli zirvələri tərk eləyib

Aşağıdakı dar cığırılara endin.
Və kimə oxşadın axırda? Ağır zəhmətlə
Xoşbəxtlik tikəsi qazanmaq istəyən,
Amma bacarmayan qulluqçuya.
Və yəqin, yalnız abır-həyan
Dilənçi olmağa qoymur səni.
Yadına sal, beləydinmi
İlk dəfə sevdinin gecə?
Sən meşə şahzadəsi kimi gəzirdin,
Qara hörüklərində ulduzlardan çələng parıldıyırdı,
Xoşbəxtlik əllərini uzadırdı
Sənə bəxşişlərini vermək üçün!

Mavka

Neyləyim?!
Ulduzlar da, çələng də söndü ürəyimdə!

Qulyabanı

Səninçün bütün çələnglər ölməyib hələ.
Ətrafına bax – hər yerdə bayramdı!
Göyrüş qızılı donunu geyib.
Meşə qızılgülü mərcanlarla bəzənib.
Başınağacı ağ rəngini al-qırmızıya dəyişib ki,
Bülbülün toy mahnıları altında sənə tac qoysun.
Və hətta tozağacıyla qoca söyüd də
Qırmızıya və sarıya bürünüb
Bu payız bayramında. Təkcə sən
Dilənçi paltarını çıxarmaq istəmirsən.
Yəqin, unutmusan ki, dərd
Gözəllikdən güclü ola bilməz!

Mavka

(Coşqu içində ayağa qalxır.)

Mənə bayram paltarı ver, baba!
Mən yenidən meşə şahzadəsi olacam,
Xoşbəxtlik ayaqlarıma düşəcək,
Yalvaracaq mənə nəvazişdən ötrü!

Qulyabanı

Qızım,
Şahzadə üçün don çoxdan hazırdır,
Sadəcə, özü hardasa itib-batmış
Və zarafata yoxsul paltarı geyinmişdi.

95

(Bürüncəyini açıb qızılı naxışlı bənövşəyi xələti (toy-bayramda geyinilən üst paltar və ya mantiya) və başına bağladığı gümüşü örtüyü göstərir. Bənövşəyi xələti Mavkaya geyindirir.)

Mavka itburnu koluna tərəf gedir, qırmızı giləmeyvəli budaqları qırır, özü üçün çələng hörərək hörüklərini yana salır və Qulyabanıya baş əyir; o da qızın başına gümüşü örtük salır.

Qulyabanı

Daha narahat deyiləm sənə görə.

(Başını yelləyir, sonra yeyin addımlarla meşəyə gedir və gözdən itir.)

Meşədən Uçağan çıxır.

Mavka

Yenə gəldin?
(Qaçmaq istəyir.)

Uçağan

(Mülayim tərzdə)

Qorxma, sənin yanına gəlməmişəm. İstəyirdim,
Tarla pərisinə baş çəkəm,
Görürəm yatıb... Heyif...
Sənsə yaman arıqlamısan...

Mavka

(Qürurla)

Sənə elə gəlir!

96

Uçağan

Deyirsən, mənə elə gəlir?
Qoy bir də baxım.
(Ona yaxınlaşır.)

Mavka geri çəkilir.

Nədən qorxursan axı? Bilirəm ki,
Nişanlanmısan, mən sənə toxunmaram.

Mavka

Əl çək!

Uçağan

Yaxşı, əsəbiləşmə... Nə deyim...
Əgər mən səhv eləmişəmsə...
Qulaq as, Mavka,
Gəl qardaş olaq.

Mavka

Səninlə?

Uçağan

Niyə də yox? Payız gəlib,
 Hətta günəş də sönükləşib.
 Bizim də qanımız soyuyub... Bir vaxtlar səninlə
 Yoldaş idik. Sonra sevgili olduq,
 Ya da bir zarafat idi, bəlkə.
 İndi qardaşlaşmaq zamanıdır. Əlini ver.

(Mavka bir qədər tərəddüdlə əlini ona verir.)

Mavka, icazə ver, bir qardaş öpüşüylə
 Üzündən öpüm.

(Mavka müqavimət göstərsə də, Uçağan onu öpür.)

İşə bax, dərhal üzündə güllər çiçək açdılar.

(Onun əllərini buraxmadan talaya baxır.)

Bir bax, gör necə orda külək toru uçurur, fırladır...
 Beləcə biz də...

(Birdən könlünə rəqs etmək düşür.)

...Uçuruq, fırlanırıq, dövrə vururuq!

Saf şəfəqlər, qızılı şüalar,

Qırmızı işıqların parıltısı...

Fasiləsiz hərəkətlərin hamısında coşqu var...

(Rəqs getdikcə yeyinləşir. Mavkanın gülmüşü örtüyü parlaq bir ilan kimi qıvrılır, qara hörükləri dağılaraq Uçağanın alovlu saçlarına qarışır.)

Mavka

Oy, daha bəsdir, oy, daha bəsdir!

Uçağan

Biranlıq da dayanma, əzizim.

(Rəqs getdikcə çılğınlaşır, dəlisov bir hal alır.)

Yuxarı qalxaq!
Burağan kimi şığıyaq!
Qaçaq!
Bərk qaçaq
Alov­rəngli cənnətə!

Mavka

Bəsdir!.. Burax məni.. Keyləşirəm... Ölürəm.

(Başı onun çiyinə, əlləri yanına düşür. Uçağan isə Mavkanı fırlatmağa davam edir.)

98

Birdən yerin altından qara, qorxunc Kabus peyda olur.

Kabus

Mənimkini mənə ver. Onu mənim yanıma burax.

Uçağan

(Dayanır və Mavkanı əllərindən buraxır. Mavka heydən düşmüş halda otun üstünə yıxılır.)

Sən kimsən?

Kabus

Məgər bilmirsən? Mən
“Qayada oturan” am.

Uçağan diksinir, sürətlə kənara atılır və meşədə göz­dən itir. Mavka ayılır, bir azca dikəlir, gözlərini geniş açır və dəhşətlə Kabusa baxır: o, Mavkanı götürmək üçün əllərini uzadır.

Mavka

Yox, dəymə mənə!
Sənin yanına getmək istəmirəm!
Axı mən sağam hələ!

“Qayada oturan”

Mən səni uzaqlara aparacam,
Qara suların donuq (sönük) gözlər kimi
Sakitcə yatdığı yerə:
Qayalar onların üstündə
Çoxdan sönmüş günlərin şahidləri kimi səssizcə
dayanır.

Oraya sükut çöküb: otlar, ağaclar xışıldamır,
Yatmağa qoymayan xam xəyallara dalmırsan,
Külək əlçatmaz azadlıq barədə
Mahnılar gətirmir.
Qayalara zülmətin və hüsurun istehkamını dağıda
bilməyən

İldırımlar çırpılır təkcə.
Sənin sığınacağıın ordadır: sən alovdan solursan,
Hərəkətdən keyləşirsən, donursan:
Kölgə sənin xoşbəxtliyindir. Sən ölüsən.

Mavka

(Ayağa qalxır.)

Yox, mən sağam
Və həmişə yaşayacağam!
Ürəyimdə heç zaman ölməyən bir şey var.

“Qayada oturan”

Hardan bilirsən bunu?

Mavka

Çünkü öz Əzabımı sevirəm və unutmaq istəmirəm.
Mən onu unutmaq istəsəydim,
Sənin dalınca hər yerə gedərdim.
(Məşədə insan addımlarının səsi eşidilir.)
Bax mənə bu əzabı verən adamdır indi gələn.
Yox ol, Kabus, yox ol! Mənim ümidim gəlir!

“Qayada oturan” qaranlıq kolluğa çəkilib və orada gizlənir. Məşədən Lukaş çıxır.

Mavka Lukaşa tərəf gedir. Parlaq paltarın fonunda onun bənizi solğun görünür, iri gözlərində ümid parıltısı var. Hərəkətləri kəskin və eyni zamanda ölüvaydır: sanki içində nəsə qırılıb.

Lukaş

(Onu görərək)

Bu nə görkəmdi! Nə istəyirsən məndən?
(Tələsik daxmaya gedir, qapını döyür. Lukaşın anası qapını açır. Kandarda anasına)
Ana, elçilər üçün çörək hazırlayın,
Sabah Kılınaya elçi göndərirəm!
(Daxmaya girir. Qapı bağlanır.)

“Qayada oturan” kolluqdan çıxır və Mavkaya yaxınlaşır.

Mavka

(Bənövşəyi xələti əynindən atır.)
Apar məni özünlə!

“Qayada oturan” Mavkaya toxunur. Mavka qışqıraraq onun qollarına düşür. Və birlikdə yerin altına enirlər.

Üçüncü pərdə

Tutqun, küləkli payız gecəsi. Ayın sonuncu sarı parıltısı meşədəki ağacların çılpaq zirvələrinin qarışıqlığında sönür. Yapalaqların, bayquşların, gecəquşularının səsləri eşidilir. Birdən bu səslərin hamısını canavar ulartısı boğur. Ulartı getdikcə artır və sonra tez də kəsilir. Sükut.

Payızın sonlarının darıxdırıcı, ağırlı şəfəqi sökülür. Çılpaq, yarpaqsız meşədən uzaqda toranlıq tədricən yayılır. Lukaşgilin daxmalarının divarları ağarmağa başlayır və daxmanın divarına taqətsiz halda söykənmiş bir siluet görünür. Bu qaraltıdan Mavkanı çətinliklə tanımaq olur: əynində qara paltar var, başına boz yaylıq örtüb, sinəsinə bir dəstə itburnu çiçəyi sıxıb.

Hava bir az da işıqlaşanda bir vaxtlar yüzyaşlı palıdın ucaldığı yerin boşluğunda böyük bir kötük görünür. Kötüyün yanında təzə torpaqlanmış, hələ üstünü ot basmamış məzar var.

Qulyabanı meşədən boz rəngli svitada çıxır, başında canavar xəzindən papaq var.

Qulyabanı

(Divarın yanında dayanmış siluetə baxır.)

Sənsən, qızım?

Mavka

(Bir azca ona yaxınlaşaraq)

Mənəm.

Qulyabani

Nə əcəb “Qayada oturan”

Səni buraxdı ordan?

Mavka

Məni sən xilas elədin cinayət işlədərək.

Qulyabani

Sən cinayət deyirsən

Xəyanətkar sevgilindən aldığı haqlı qisasa?

İndi vəhşi qulyabani⁷⁷ kimi dolaşır:

Qoy indi ciyildəsin, bağırırsın, vıyıldasın,

Qana susasın.

Mavka

Nahaq sevinirsən.

Ürəyimdə heyvanı adama çevirən

Sehrli bir söz⁷⁸ tapıb xilas elədim onu.

Qulyabani

(Ayaqlarını qəzəblə yerə döyərək dəyənəyini qırır.)

Səndən meşə qızı olmaz!

Ruhun azad deyil, meşə ruhu deyil,

Kölə ruhudur!

Mavka

Ah, sən bilsəydin,

Bilsəydin, necə qorxunc idi mənimçün!..

Soyuq daş yuxusuna getmişdim
 Qaranlıq, sürüşkən, dərin bir mağarada.
 Birdən mağaradakı suyun üzərində
 Kədərli, boğuş bir ulartı eşidildi,
 Oyatdı ölmüş əks-sədanı...
 Və mən oyandım.
 Sevgimin və mərhəmətimin alovu partlatdı yeraltı
 mağaranı
 Və yenidən düşdüm işıqlı dünyaya.
 Söz cana gətirdi lal dodaqlarımı.
 Mən möcüzə yaratdım...

Qulyabanı

Bəs hardadı o indi? Niyə yanında deyil?
 Görünür, naşükürlüyü
 sənin ona sevgin qədər böyükdür.

Mavka

Ah, baba!
 Kaş görərdin!.. O, insana dönən kimi
 Qırılmış göyrüşmək ayaqlarıma düşdü...
 Kədər, ümitsizlik, peşmanlıq, yalvarış dolu
 Gözlərini üzümə dikdi...
 Təkcə insan belə baxa bilər!
 Mən heç söz deməyə macal tapmamış
 Yerindən sıçradı və dərhal
 Üzünü titrək əlləriylə gizlətdi məndən.
 Sonra səsiz-səmirsiz
 Göyəmliyə atılıb gözdən itdi.

Qulyabanı

İndi nə eləmək fikrindəsən?

Mavka

Bilmirəm... Mən indi kölgə kimi dolaşırım
Bu daxmada: gücüm çatmır onu tərkləməyə.
Ürəyim deyir ki, qayıdacaq...

*(Qulyabanı susaraq başını məyus halda yelləyir.
Mavka divara söykənir.)*

Qulyabanı

Yazıq balam!
Niyə bizim yanımızdan uzağa getdin?
Öz doğma meşəndə hüzur yoxdumu sənə?
Bir bax, söyüd səni gözləyir,
Çoxdan salıb yatağını.
Sən gedəni burda hər şey hüznüdü.
Get bir az dincini al.

Mavka

(Astadan)
Mən bacarmıram, baba.

*Qulyabanı dərinədən nəfəs alıb yavaş-yavaş meşəyə
gedir. Meşədən tappılı səsi eşidilir, deyəsən, kimsə at
çapır. Sonra dayanır.*

Şeytan

*(Əllərini bir-birinə sürtə-sürtə daxmanın
arxasından çıxır. Mavkanı görüb dayanır.)*
Mavka, burda neynirsən?

Mavka

Bəs sən nə gəzirsən burda?

Şeytan

Mən onların atını tövləyə gətirmişəm.
Həə, sonuncu dəfə çapırdı,
Bir daha heç kəsi gəzdirə bilməyəcək belində.

Mavka

Yaramaz! Bütün meşəmizi biabır eləmişən!
Axı biz Lev dayıya and vermişdik!

Şeytan

Dayıyla birlikdə o and da öldü.

Mavka

Necə, Lev dayı ölüb?

Şeytan

Bu da onun qəbri.
Qocanı palıdın altında dəfn elədilər,
Amma kötüyün yanında uzanmalı olacaq.

Mavka

İkisi də yıxıldı... Qoca hiss edirdi ki,
Bu qışa çıxmayacaq...
(Qəbirə yaxınlaşır.)
Bilsən, necə qəlbim ağlayır səni,
Mənim yeganə dostum!
Əsl göz yaşlarım olsaydı, yeri suvarardım,
Qəbrinin üstündə ölməz Cəzayir bənövşəsi⁷⁹ becərərdim.
Mən indi bədbəxtəm,
Kədərimsə, ölü yarpaq kimi, yerdə uzanıb...

Şeytan

Məndə mərhəmət hissi olmasa da, deməliyəm ki,
Qocaya görə qəlbim ağrırır:
Həmişə bizimlə mehriban dolanıb.
Tövlədə qara keçiyi saxlayırdı ki,
Mən onun belində gəzə bilim.
Bəzən keçini minib ox kimi uçurdum,
Atlarsa sakitcə dururdular yerlərində.
Amma bu arvadlarla dil tapa bilmirik:
Palıdı kəsdilər, keçini satdılar
Xilaf çıxdılar vədlərinə.
Mən də onların ən yaxşı atını
Ölümünə çəpdim. Başqasını alsalar, yenə çapacam⁸⁰.
Hələ cadugəri də yola gətirdim ki,
Onların inəklərini korlasın⁸¹,
Qoy bilsinlər, bizimlə yola getməmək nə deməkdir!
Suadamı otlarını islatdı,
Uşaq ruhları dənələrini çürütdü,
Titrətmə canlarına lərzə salıb...
Meşədə onlara göz verib işıq verməyəcəyik:
Artıq Bədxahlar da daxmalarının yanında dolaşır.

Bədxahlar

*(Cındır paltarda olan ac və sısqı varlıqlar
daxmanın küncündən ortaya çıxırlar.)*
Biz buradayıq! Kimdi bizi çağırın?

Mavka

(Onların qapıya doğru yollarını kəsir.)
Heç kəs. Gedin burdan!
Sizi çağırın olmayıb!

Bədxahlardan biri

Söz ağızdan çıxdı
Geri qayıtmaz.

Bədxahlar

(Kandarda oturlar.)
Heç olmasa, qapını açın,
Biz acından ölüürük!

Mavka

Mən sizi oraya buraxan deyiləm!

Bədxahlar

Onda bizə yemək ver!

Mavka

(Qorxu içində)
Məndə yeməyə heç nə yoxdur.

Bədxahlar

Onda ürəyinin üstündə gözdirdiyin Başınağacını
ver bizə...
Ver!

Mavka

O mənim qanımdır!

Bədxahlar

Nə etməli, biz qanı sevirik.

(Bədxahlardan biri onun sinəsinə atılıb başınağacını gəmirməyə başlayır, qalanları isə özlərinə yer

*eləmək üçün onu oradan dartıb-qoparmağa çalışırlar.
Onlar itələşir, gəmirişir və it kimi mırıldayırlar.)*

Şeytan

Əl çəkin, o, insan deyil!

*(Bədxahlar dayanırlar, acından dişlərini şaqqudadıb
ulayırlar.)*

Bədxahlar

(Quyruğukəsiyə)

Bizə yeməyə bir şey ver,

Yoxsa sənin özünü yeyəcəyik.

108

*(Quyruğukəsiyin üstünə atılırlar. Amma o kənara
sıçrayır.)*

Şeytan

Yaxşı, yaxşı! Sakit olun!

Bədxahlar

Yeməyə bir şey ver! Biz acıq!

Şeytan

Dayanın! İndi arvadları oyadacam,

Sizə yemək olacaq, mənə isə əyləncə.

*(Yerdən torpaq götürüb pəncərəyə ataraq şüşəsini
sındırır.)*

Lukaşın anasının səsi

(Daxmadan)

Oy, bu nədir? Yenə də əcinnədir?!

Şeytan

(Bədxahlara pıçıltıyla)

Görürsünüz, oyandı. İndi

Sizi səsləyəcək. Amma sakit oturun,

Yoxsa qarı sizi elə lənətləyər ki...

*(Bədxahlar kandarda qara yığın kimi toplanırlar.
Sındırılmış şüşənin arxasından daxmada ayağa qalxan
Lukaşın anasının səsi eşidilir.)*

Lukaşın anasının səsi

Artıq hava işıqlaşıb. Amma bu hələ də yatır.

Kılın! Heey, Kılın! Yatıb!

Görüm səni həmişəlik yatasan!.. Heey, dur görək!

Görüm səni heç vaxt yerindən qalxmayasan!..

109

Kılınanın səsi

(Yuxulu-yuxulu)

Nə olub?

Lukaşın anası

(Acı-acı)

Mərhum ərinin sənə aldığı südlü inəyi

Nə zaman sağacaqsan?

Kılın

(Artıq oyanıb.)

Yox, yaxşısı budur, sizin inəkləri sağaram,

Üç damcı süddən bir funt⁸² yağ çıxacaq.

Lukaşın anası

Bircə dəfə cavab qaytarmasa, bağı partlar!

Kimin günahıdı südün olmaması?

Belə gəlin olan yerdə... Vay-vay, vay-vay!
Aman Tanrım, hardan gəlib tapdı bizi bu?!

Kılın

Kim sizə yalvarmışdı
Mənə elçi göndərəsiniz? Bir pinti
Yetiminiz vardı axı.
Onu yaxşıca geyindirseydiz,
Əsl gəlin olardı sizə.

Lukaşın anası

Bəs necə?! Həqiqətən, ondan yaxşı gəlin olardı!
Səfeh Lukaş sənə qurban verdi yazığı.
Sakit, xeyirxah idi.
Sən ona pinti deyirsən,
Amma özün onun yaşıl donunu
indiyəcən geyirsən – heç utanmırsan?!

Kılın

Sizdə təzə şey var ki geyməyə?! Bəs necə!..
Ərim hardasa veyillənir,
Özüm sə lənətəgəlmiş qayınananın əlində qalmışam –
Nə arvadam, nə dulam – heç kiməm, heç kim!

Lukaşın anası

Hansı ər sənə dözərdi?
Nə vardisa, uşaqlarınla basıb yedin.
Bax, oturublar orda.
Görüm Bədxahlar minsin boynunuza!

Kılın

Kim onların adını çəkir, elə onun boynuna min-sinlər.

(Bu sözlərdən sonra qapını açır. Şeytan bataqlığa qaçır. Bədxahlar dəhlizə soxulurlar.)

Kılın əllərində vedrə tələsik meşə çayına gedir, su götürəndən sonra asta yerişlə geri qayıdır. Qapının yanında Mavkanı görür: o, üzünü boz örtüklə örtərək taqətsiz halda dayanıb.

Kılın

(Dayanır və vedrəni yerə qoyur.)
Sən kimsən?... Yoxsa sərxoşsan?
Bəlkə, donmusan?

(Mavkanın çiyindən tutub silkələyir.)

Mavka

(Ağır mürgüylə mübarizə aparırmış kimi, zorla)
Qış yuxusu
Aparır məni...

Kılın

(Onun üzünü açır və tanıyır.)
Bura niyə gəlmişən?
Zəhmət haqqını verməyiblər?

Mavka

(Əvvəlki halda)
Heç kəs, heç kəs mənə zəhmət haqqı verə bilməz.

Kılın

Bəs kimin yanına gəlmisən? Burda yoxdur.
Bilirəm, onun yanına gəlmisən! Boynuna al,
Məşuqundu?

Mavka

Gün alışıb-yanırdı –
Parıltılı, şən...
Söndü artıq...

Kılın

Sayıqlayırsan?! Sən dəli olmusan!

Mavka

Mən azadam, azadam...
Bulud asta-asta gəzir səmada
Səbəbsiz, kədərli, qaşqabaqlı...
Bəs hanı mavi ildırım?

Kılın

(Onun əlindən tutur.)
Rədd ol! Nə durmusan?

Mavka

(Yorğun halda qapıdan aralanaraq)
Sizə baxıram... necə də xoşbəxtsiniz.

*Və Mavka bir anda quru yarpaqlı salxım söyüdə
çevrilir.*

Oğlan

(Daxmadan çıxır. Kılınaya)

Ana, hardasınız axı? Acından ölüərəm,
Arvadsa yemək vermir!

Kılınaya

Əl çək yaxamdan!

(Ona sarı əyilir, pıçıltıyla)

Sobanın dalında piroq gizlətmişəm,
Arvad çıxan kimi, yeyərsiniz.

Oğlan

Bu nədir, quru söyüd əkmisiniz?
Nəyinizə görə idi?

113

Kılınaya

Gərək elə hər şeyi biləsən?!

Oğlan

Mən bu söyüddən tütək kəsəcəm.

Kılınaya

Kəs!

(Oğlan söyüdüün budağını kəsir və daxmaya qayıdır.)

Məşədən uzunsaçlı Lukaş papaqsız və svitasız halda çıxır.

Kılınaya

(Onu görüb sevinclə qışqırır. Amma dərhal sevinci məyusluqla əvəz olunur.)

Gəlib çıxdın?! Haçandı haralardaydın?!

Lukaş

Heç soruşma...

Kılın

Hələ bir deyir, soruşma!

Hardasa veyillənirmiş,

İndi də deyir, heç soruşma!

Ah, mənim əzizim, heç soruşmağa gərək yoxdu...

Hardasa içməyə yer tapmısan, yəqin,

Papağı da, svitanı da orda əritmişən!

114

Lukaş

Elə deyil...

Kılın

Kimdi sənə inanan?

Ömrüm-günüm çürüdü

Bir əyyaşə görə!

Lukaş

Kəs səsini, ulama!

(Kılınə susur və qorxu içində ona baxır.)

İndi mən səni sorğu-suala tutacam:

Hanı qoca pəlíd? Niyə onu kəsmisiniz?

Kılın

(Əvvəlcə utanır, sonra özünü ələ alır.)

Bəs neyləməliydik?

Ölməliydik acından?

Tacirlər gəlib aldılar, vəssalam!

Lukaş

Axı Lev dayı and içmişdi,
Qoymayacaqdı onu kəssinlər.

Kılın

Sənin dayın öldü.
İndi bu andın nə mənası?
Həm də səninlə mən and içməmişik axı.
Məndən olsaydı, bütün meşəni satardım,
Ya da kəsib tökərdim çölə – bəri adamların
Əkin yeri olardı. Yoxsa lənətəgəlmiş meşədə
Axşam boylanmağa da qorxuruq.
Nə xeyri var bu meşənin bizə?
Qulyabanı kimi gəzirik burda,
Bir də gördün, biz də onlar kimi ulayırıq.

115

Lukaş

Sus! Sus! Danışma!
(Onun səsinə dəhşətli qorxu duyulur.)
Sən bütün meşəni qırmaq... satmaq istəyirsən...
Guya onda indi dediyin olmayacaq?

Kılın

Necə?
Qulyabanı kimi...

Lukaş

(Ovcuyla onun ağzını tutur.)
Sus!

Kılma

(Onun əlindən qurtularaq)

Tanrıdan qorx!

Sən sərxoşsan! Ya bəlkə, göz dəyib sənə?⁸³

Gəl daxmaya keçək.

Lukaş

Mən gedəcəm... Elə indi...

Sadəcə, bir azca su içəcəm...

(Diz üstə çökərək vedrədən su içir. Sonra qalxır və yerindən tərpənmədən kədərli halda qarşısına baxır.)

116

Kılma

Həə? Nə fikrə getdin?

Lukaş

Mən? Nə bilim?!

(Tərəddüd içində)

Mən olmayanda bura kimsə gəlməmişdi ki?

Kılma

(Sərt şəkildə)

Kim gəlməliydi axı?

Lukaş

(Gözlərini aşağı dikərək)

Bilmirəm.

Kılma

(Acıqla gülümsünərək)

Sən bilmirsən,

Amma deyəsən, mən bilirəm.

Lukaş

(Narahatlıqla)

Bilirsən?

Kılın

Bəs necə?!

Bilirəm, kimi gözləyirsən.

Amma əbəs yerə: o yoxdur daha,

Deyəsən, ağaca döndü.

Lukaş

Nə dedin?

117

Kılın

Elə eşitdiyini.

Lukaşın anası

(Daxmadan çıxır və Lukaşı qucaqlamaq üçün üstünə atılır. Lukaş anası ilə çox soyuq görüşür.)

Mənim oğlum!..

Mənim oğlum! Ah, nələr çəkdim

Mən bu cadugərin əlindən!

Lukaş

(Diksinərək)

Hansı cadugərin?

Lukaşın anası

(Kılınanı göstərərək)

Bax bunun!

Lukaş

(İstehzal təbəssümlə)

Bu da cadugər oldu? Görünür, tale sizi
Cadugər qayınanası olmağa məhkum eləyib.
Günah kimdədi indi? Axı özünüz onu istəyirdiniz.

Lukaşın anası

Mən hardan biləydim, belə pinti,
Belə vəciz çıxacaq...

Kılma

(Söhbətə qoşulur.)

Ay aman!
Gör bunu kim deyir!.. Sənin kimi pinti və ifritə
Hələ dünyaya gəlməyib!

Lukaşın anası

(Lukaşa)

İndi sən ona deməyəcəksən
Ağzını yumsun?

Lukaş

Məni rahat buraxın! Görünür, siz istəyirsiniz,
Mən təkcə bu daxmadan yox, dünyadan da çıxıb
gedim.

Neynək, gedərəm də!

Kılma

(Lukaşın anasına)

Hə, dincəldin?!

Lukaşın anası

(Əsəbi halda daxmaya gedir, kandarda Kılınanın oğluyla qarşılaşır: o əlində tütək çıxır.)

Qaç burdan, bədxah!

(Oğlanı kənara itələyir və daxmaya girib qapını çırpır.)

Oğlan

Ata, qayıtdın?

Lukaş

Hə, oğlum.

119

(“Oğlum” sözündə istehza çaları duyulur.)

Kılına

(Acıqla)

Bəs o sənə “ata” deməyib nə desin?

Bəlkə, “əmi” deyib çağırırsın?

Lukaş

(Bir qədər pərt halda)

Yox... Mən...

Gəl bura, mənim balacam, qorxma.

(Oğlanın ağ başını sığallayır.)

Bu tütəyi özün düzəltmişən?

Oğlan

Özüm.

Amma çala bilmirəm. Bəlkə, siz...

(Tütəyi Lukaşa uzadır.)

Lukaş

Eh, oğlum, mənim çalmağım getdi!

(Fikrə gedir.)

Oğlan

(Mızıldanaraq)

Ana, o niyə

Mənimçün tütəkdə çalmağ istəmir?

Lukaş

Yaxşı, ver görüm tütəyini.

(Tütəyi götürür.)

Əladır.

Söyüddən düzəltmisən?

Oğlan

Hə, bu söyüddən.

(Mavkanın çevrildiği söyüdə işarə edir.)

Lukaş

İlk dəfədir bu ağacı görürəm.

(Kılınaya)

Sən əkmisən?

Kılınə

Nəyimə lazımdır!

Balaca zoğ idi – böyüdü.

Torpaq münbitdi axı, bu yandan da yağışlar...

Oğlan

(Şiltaqlıqla)

Niyə çalmırsınız?

Lukaş

(Fikirli-fikirli)

Niyə çalmıram?..

(Əvvəlcə astadan, sonra ucadan çalmağa başlayır.

Bir vaxtlar Mavka üçün çaldığı havaya keçir.)

Qəfildən tütək adam səsiylə danışmağa başlayır:

Necə də şirin çalır,
Dərindən nəfəs alır,
Sanki sinəmi yarıb
Ürəyimi çıxarır.

121

Lukaş

(Tütəyi əllərindən yerə salır.)

Bu nə tütəkdir? Bunda sehr var!

(Oğlan, qışqırıqdan qorxub daxmaya qaçır.)

Cavab ver, ifritə, bu nə söyüddür?

(Kılınanın çiyindənən yapışır.)

Kılın

Əl çək yaxamdan! Mən heç nə bilmirəm:

Sənin nəslin kimi meşə tayfasıyla dostluq
eləmirəm ha.

İstəyirsən, kəs onu:

Mənimçün fərqi yoxdur. Al, bu da balta!

(Dəhlizdən balta gətirir.)

Lukaş

(Baltanı götürüb söyüdə yaxınlaşır, gövdəsinə bir zərbə vurur. Ağac yellənir, quru yarpaqları xışıldayır.

O, yenidən baltanı yuxarı qaldırır və əlini aşağı salır.)

Əlim qalxmır nədənsə,

Ürəyim də sıxılır...

Kılın

Ver, mən özüm kəsəcəm!

(Baltanı Lukaşdan alır və yuxarı qaldırır.)

Bu zaman Uçağan səmən alovlu əjdaha-meteor kimi yerə enib söyüdü qucaqlayır.

Uçağan

Səni xilas edəcəyəm, mənim məhəbbətim, xilas edəcəyəm!

Söyüd bir anda od tutur. Alov ağacdən evə sıçrayır, əvvəlcə saman dam yanır, sonra yanğın sürətlə hər yerə yayılır. Lukaşın anası və Kılının uşaqları çölə qaçıb qışqırırlar: “Yanırıq! Yanırıq! Kömək edin! Yanğın!”

Lukaşın anası və Kılın əl-ayağa düşüb əllərinə keçəni alovun içindən çıxarmağa çalışırlar. Evdən çıxarılan kisələrin və düyünlənmiş torbaların üstündə bədxahlar büzüşüb. Onlar bir azdan elə həmin kisələrin və torbaların içində gizlənəcəklər. Uşaqlar su gətirib alovu söndürməyə çalışır, amma yanğın getdikcə daha çox yayılır.

Lukaşın anası*(Lukaşa)*

Nə durmusan? Öz xeyirxahını xilas elə!

Lukaş*(Gözlərini alovlanan çatılara dikərək)*

Xeyirxahımı? Bəlkə, orda bədbəxtliyim də yanacaq?!

Tavanın ortası guppultuyla aşır. Qığılımlar ətrafda sıçrayır. Dam bütövlükdə çökür və ev böyük bir tonqala çevrilir. Dolu, ağ bulud yaxınlaşır və qar yağmağa başlayır. Qısa müddətdə ağ qar dumanı hər yeri örtür. Göz-gözü görmür. Təkcə alovun avazıyan zoğalı işığı yanğının yerini bəlli edir.

Bir azdan alov sönəndə, qar avazıyanda dəhşətli yanğının qara izi sezilməyə başlayır. Tonqal hələ də tüstülənir və dəyən nəmdən çırtıldaıdır. Artıq nə Lukaşın anası, nə Kılınanın uşaqları, nə də ev əşyaları olan torbalar var. Qarın içindən sona qədər yanmayan saray, yüklənmiş araba və kənd təsərrüfatı alətləri görünür.

Kılın*(Lukaşın qolundan dartaraq)*

Lukaş! Lukaş!.. Nədir, quruyub qaldın?

Heç olmasa, ev əşyalarını çıxartmağa kömək elə!

Lukaş

Siz çoxdan bütün Bədxahları çıxartmışsınız.

Kılın

Barı dinmə! Nə boş-boş danışırsan?

Lukaş

(Qəribə tərzdə gülür.)

Mən indi sənin görə bilmədiyini görürəm...

Mən indi kamilləşmişəm...⁸⁴

Kılın

(Qorxu içində)

Ah, Lukaş,

Elə şeylər danışırsan... Mən qorxuram!

Lukaş

Niyə qorxasan axı?! Səfehədən qorxmurdun,

Müdrəkdən qorxursan?

Kılın

Mənim Lukaşım!

Tez kəndə gedək!

Lukaş

Yox, getmirəm.

Mən meşədən çıxmıyacam.

Burada qalacam.

Kılın

Burda nə edəcəksən axı?

Lukaş

Məgər nəşə etməliyəm?

Kılın

Bəs necə yaşayacağıq?

Lukaş

Nəyə lazımdı yaşamaq?

Kılınə

Lukaş, Tanrıdan qorx!

Sən ya ağılı itirmisən, ya da...

Ya bəlkə, qorxudandır?⁸⁵

Kənddə arvadı çağırırıq,

Qorxunu çıxardar.

(Onun əlindən tutub dartır.)

Lukaş

(İstehzalı təbəssümlə ona baxır. Yüklənmiş arabaya və ətrafa səpələnmiş əşyalara işarə edir.)

Kimsə qalıb bu şeylərə

Göz qoymalıdı, ya yox?!

Kılınə

(Təlaşla)

Həə, doğrudu, doğrudu.

Biləndə ki burda yanğın olub,

Tökülüşüb gələcəklər kənddən,

Daşayıb aparacaqlar hər şeyi.

Sən hələ ki burda qal.

Mən qaçım kənddə bir at tapım,

Öz atımız yandı axı.

Şeyləri arabaya yığıb aparırıq

Sənin qohumungilə... Bilmək olmaz, bəlkə, qəbul elədilər...

Ay aman! Birtəhər xilas olmaq lazımdı...

*(Kılına son sözlərini yolda, meşəyə gedəndə deyir.
Lukaş onu sakit bir gülüslə yola salır.)*

*Məşədən uzun, ağ köynəkli, çalmasını köhnə
qaydada bağlamış, ucaboynu qadın silueti çıxır. O, elə
bil küləkdən səndələyə-səndələyə yeriyir, hərdən
dayanır, nəşə axtarırmış kimi aşağı əyilir. Yanğının
yaxınlığında bitən böyürtkən⁸⁶ kollarına yaxınlaşıb
dikələndə Lukaşın sifətinə bənzəyən üzgün siması
görünür.*

Lukaş

Sən kimsən? Burda nə gəzirsən?

Siluet

Mən bir acı Taleyəm.
Məni cəngəlliyə saldı
Düşüncəsiz iradə⁸⁷.
İndisə dolaşıram
Burada zülmət kimi,
Bir cığır axtarıram
Keçmişdəki cənnətə.
Amma daha o cığır
Örtülüb ağ qar ilə...
Ah, bu cəngəllikdə mən
Həmişəlik itmişəm!..

Lukaş

Sındır, mənim Taleyim,
Barı o şax budağı,
Süpür qarı onunla,
Özünə bir cığır aç.

Tale

Bir vaxt yaz çağı burda
Gəzirdim, dolaşırdım.
Cığırda güllər əkib
Çoxlu nişan qoyurdum.
Tapdaladın gülləri,
Ayaq altına atdın:
İndi bircə nişan da qalmayıb o cığırda,
Yolu necə tapım mən?!

Lukaş

Dağıt, mənim Taleyim,
Əllərinlə bu qarı,
Bu qarın altında sən
Bircə çiçək tap barı.

127

Tale

Əllərim donub axı,
Keyiyib barmaqlarım...
Darıxıram, göz yaşı
İçində duyuram ki,
Mən yoxa çıxmalıyam.

(İniltiyə yerə yığılır.)

Lukaş

(Əllərini ona uzadır.)
Bir məsləhət ver, necə
Talesiz yaşayım bəs?

Tale

(Onun ayaqları altındaki torpağa işarə edir.)

Yerdə sərilib qalan
Kəsilmiş budaq kimi!

(Səndələyə-səndələyə çıxıb gedir.)

Lukaş Taleyin işarə elədiyi yerə əyilir, özünün tulladığı, söyüddən düzəlmiş tütəyi tapır və ağ taladan keçib tozağacına tərəf gedir. Qarla örtülü uzun budaqların altında oturub tütəyi əlində oynadır, hərdən də uşaq kimi gülümsəyir. Mavkanı xatırladan zərif, ağ siluet tozağacından boy verib Lukaşa doğru əyilir.

128

Mavkanın silueti

Çal, ürəyimə səs ver –
Tək odur məndən qalan.

Lukaş

Yenə?...

Qanımlı içməyə gəlmisən? Eləysə, iç, iç!

(Sinəsini açır.)

Səni mən məhv eləmişdim,
Sən də gəl indi mənim qanımla yaşa!

Mavka

Yox, əzizim!

Sən mənə ruhunu verdin, iti bıçağın
Söyüd zoğuna həzin səs verdiyi kimi.

Lukaş

Mən sənə ruh verdim, amma cismini məhv elədim!
Nəsən sən indi? Kölgə!
Kabus!

(Dərin bir kədərlə ona baxır.)

Mavka

Üzülmə cismimə görə:
Şərab kimi parlaq, təmiz, gur alovdan
İşıqlandı bədənim.
Azad qılgıncılar kimi ucaldı səmələrə.
Zərif külümü suyla yoğurub
Alacaq qoynuna ana torpaq –
Öz əlləriylə söyüd bitirəcək,⁸⁸
Sonum başlanğıcım olacaq,
Ölümümdən doğulacam.
Ziyarətimə gələcək adamlar –
Kasıblar, varlılar, hüzlülər, dərdlilər.
Sevinclərini, kədərlərini gətirəcəklər,
Ruhum cavab verəcək onlara.
Hər birini doğmam kimi qarşılayacam
Yarpaqlarımın xışıltısı, kölgəmin sığalı,
Yaz tütəyinin həzin nəğməsi,
Budaqlarımın isti şehiylə.
Bir vaxtlar sevgilimin çaldığı havaları,
Dediyi sözləri
Çalacam, danışacam onlara.
Yalvarıram, oxu, mənim əzizim.

Lukaş tütək çalmağa başlayır. Nəğmə elə bil ölmüş, amma unudulmaz bir varlıq üçün qüssə kimi, qış küləyitək qəmgin başlayır, lakin getdikcə sevginin qələ-

bə melodiyası kədərli musiqini üstələyir. Mahnı ilə birlikdə təbiət də dəyişir: tozağacının qıvrım yarpaqları xışıldayır; göyərən meşəni yaz havası bürüyür. Qaranlıq qış gecəsi aydın, aylı yaz gecəsinə dönür. Makva, əvvəllər olduğu kimi, ulduzlardan başına çələng taxmış halda peyda olur. Lukaş xoşbəxtliyin harayı ilə onun üstünə atılır.

Külək ağacların ağ işığını qoparır. Bu işıq uçub, uçub sevənləri sarır; daha sonra möhkəm qar yağışına çevrilir. Qar bir qədər azalanda yenidən qış mənzərəsi görünür. Qar örpəyini ağacların üstünə sərib. Lukaş əlində tütək tozağacına söykənərək oturub.

Gözləri yumuludur, dodağında xoşbəxt təbəssüm donub. O tərپәнmir. Qar əvvəlcə papaq kimi başını örtür; tədricən vücudunun şəklini alır, sonra yağır, yağır; durmadan yağır...

25 iyul 1911-ci il

ŞƏRHLƏR

“Bəndlər yaran” – Ukrayna mifologiyasında bu adda personaja rast gəlinmir. Görünür, burada söhbət hansısa iblisdən, ruhdan, ya da adı tabuya çevrilmiş qüvvədən gedir: yəni parafrazla çatdırılmalıdır. Doğrudur, tədqiqatçılar atalar sözlərində, xalq məsəllərində və mərasim nəğmələrində belə personajlarla bağlı məqamlar tapırlar. Bəziləri isə funksiyaları, xarakter xüsusiyyətləri və davranışına görə bu obrazı Suadamına və ya Uçağana bənzədir.

Məsələn, İ.Oqienko (mitropolit İlarion) və V.Qnatyuka görə, “Bəndlər yaran”a və başqa Suadamına zərər yetirən məhz elə Suadamıdır. Amma bu personajın adı analogiya üzrə də uydurula bilərdi, çünki Polissyada şeytani da parafrazlarla ifadə edirdilər: “Qışda gələn” və s.

Uşaq ruhları – xaç suyuna salınmadan ölmüş, o cümlədən zorakılıqla öldürülmüş uşaqlardır. Hərçənd E.Jelexovski kimi bəzi tədqiqatçılar vaxtından əvvəl və kəbinsiz doğulmuş uşaqları da bu sıraya aid edirlər. Bu adı qədim slavyan sözü olan “Poterya” ilə bağlayırlar. Atası və ya anası tərəfindən “itirilmiş”, arzuolunmaz uşaqlar mənası da elə buradan çıxır. Uşaq ruhları bataqlıqlarda və göllərdə yaşayır. Xaç suyuna salınmamış uşaqları qəbiristanlıqdan kənarında, bir qayda olaraq, adamların gedib-gəldiyi yerlərdə dəfn edirdilər. İnanca görə, bu uşaqların ruhları qəbirlərinin ətrafında uçur və yoldan keçənlərdən xaç suyuna salınmalarını xahiş

edirlər. Bu cür səslərə tərəf nəşə atmaq lazım idi və bu zaman həmin ruh xaç suyuna salınmış hesab edilirdi. Bu faktın yeddi il ərzində baş vermədiyi halda Uşaq ruhları Mavkaya (yeddiyaşlı uşaq) və ya Supərisinə çevrilirdi. Belə uşaqlar qəbiristanlıqda dəfn olunduqları halda yapalağa dönürdülər. Belə uşaqların xəlvəti dəfn edildiyi yer, cinayətin izlərini gizlətmək üçün, şər qüvvələrin dolaşdığı qorxulu yer sayılırdı.

“Meşə nəğməsi”ndə Uşaq ruhlarının sayının iki olması isə onların əkiz olmasına işarədir. Qədim zamanlarda iki körpədən birini allahlara qurban verirdilər. Hərçənd Lesya Ukrainkanın personajları kontekstində söhbət, hər şeydən qabaq, sosial motivdən gedir – çünki onlar yetimlərdir – kəbinsiz doğulan uşaqlar və bəlkə də, anası tərəfindən “itirilmiş” uşaqlardır.

132

Supərisi – Ukrayna folklorunda göllərin ruhu. Müxtəlif versiyalara görə, supəriləri vaxtsız vəfat etmiş uşaqlardan (daha çox, özlərini suya ataraq intihar edən qızlar, anaları tərəfindən məhv edilmiş uşaqlar) əmələ gəlirlər.

Supərisinin romantiklər tərəfindən yaradılmış obrazı bu varlığın xalqın təsəvvüründəki variantından xeyli fərqlənir. Ədəbi stereotip onu göllərin dibindəki büllur sarayda yaşayan, uzun, bir qayda olaraq, yaşıl hörüklü gözəl qız (bəzən balıq quyruğuyla) kimi təqdim edir (Bu xarakteristikanın bəzi cəhətləri “Meşə nəğməsi”ndəki personajda da var).

Amma xalq təsəvvürlərində Supərisi – sağ qalmış qohumlardan başqa bütün adamlara düşmən olan iblisə obrazdır. Qızlar, oğlanlar, hətta azyaşlı uşaqlar da Supərisi ola bilərdilər. Aylı gecələrdə supəriləri saçlarını

daramağa, rəqs eləməyə, nəğmə oxumağa sahiblə çıxır, onları gizlicə müşahidə edən və supərilərindən qorunmaq yollarını bilməyən adamları öz dünyalarına aparırdılar. Supəriləri çılpaq və başıaçıq halda da, paltarda və başlarına çələng taxmış halda da ola bilərdilər. V.Qnatyuk yazır ki, onlar “iki tipə bölünürlər: adı olan və adsız supəriləri. Analarının ya diri, ya da ölü vaxtı ad verdiyi uşaqlar adlı, analarının ad qoymadığı uşaqlar isə adsız sayılırlar. Sayları qırxa çatana qədər bu uşaqların hamısı suda yaşayırdı. Sonra isə adı olanlar səmaya çəkilir, adı olmayanlar Qiyamət gününə qədər suda qalırdılar” (V.Qnatyuk. Ukrayna mifologiyasının oçerkləri. Lvov: Xalqşünaslıq İnstitutu, UMEA, 2000 – səh. 131-132). Folklorşünaslıqda supərilərinin bir neçə təsnifatı mövcuddur, onları əsasən, supərilərinə, meşə pərilərinə və tarla pərilərinə bölürlər. Bu tiplərdən hər birinin xarakterik əlamətləri var: məsələn, meşə pəriləri budaqların üstündə yellənirlər.

Lesya Ukrainanın “xalq stilində” yazılmış “Supərisi” (1885) adlı lirik poeması var. Əsərin süjeti ənənəvidir: sevgisinə xəyanət olunmuş qız Supərisinə dönmür, sonra isə onu incidən kişini, qisas almaq üçün, oxuduğu nəğmələrlə tovlayaraq çaya gətirir və orada başqa supəriləri ilə birlikdə həmin kişini öldürür.

Lev dayı – Skulin kəndinin sakini, Neçimnoye malikanəsinin sahibi Lev Kasiyanoviç Bas (1831–1894) bu personajın prototipi hesab edilir. Onun Neçimnoye malikanəsində torpaqları və meşə sahəsi, Skulin kəndində isə evi vardı. Bacısı Yekaterina və onun uşaqları ilə bir yerdə yaşayırdı. Arvadı onu tərk etmişdi.

Danışdırdılar ki, qadın deyingən olub, hətta ərini məkrlə quyuya itələyib öldürmək istəyirmiş. Müasirlərinin dediyinə görə, fiziki gücə malik bir adam olan Lev dayı yaxşı təsərrüfatçı imiş, arıçılıqla da məşğul olmuş, ağıllı, diqqətçil, sakit adammış, yaxşı əhvalatlar danışa bilirmiş. Levin bacıları Lusa (Lukiya) və Liksandra (Aleksandra) bir müddət Kolodyajda, Kosaçların malikanəsində işləyiblər.

Lesya Ukrainkanın bacıları Olqa və İzidora bu adamı məhz “Meşə nəğməsi” haqqında söhbətin kontekstində xatırlayırlar. Məsələn, Olqa 1880-ci ilin ortalarında, yayda ailəsinin malikanədəki qonaqlıqda iştirakını belə təsvir edirdi: “Lev dayının Neçimnoyeda koması, ot yığmaq üçün üç divardan və damdan ibarət sarayı vardı, saray dördüncü tərəfdən gölə doğru açıq idi. Biz həmin sarayda, otun üstündə gecələyirdik, həmin aylı gecələrdə Lesyanın gözləri qarşısında “Meşə nəğməsi”ndən bizə məlum olan həmin mənərə açılırdı... Lev dayının yanında üç gün, iki gecə qaldıq, meşədə, göl qırağında xeyli gəzdik. Lev dayı evdə siqaret çəkmirdi, çöldə ocaq qalayır, orada xörək bişirir, orada qızınır, elə ocağın qırağındaca gecələyir, eyni zamanda mal-qarasına da göz qoyurdu. Meşədə, göl qırağında gəzərkən, xüsusilə tonqalın yanında oturarkən o meşə, o göl barədə, Suadamı və müxtəlif “meşə varlıqları”, onların adətləri, bir-biriylə və adamlarla münasibətləri haqqında çoxlu hekayətlər eşitdik” (A.Kosaç-Krivinyuk. Lesya Ukrainkanın xalq yaradıcılığı ilə tanışlığı – səh.129-130).

İzidora isə 1890-cı ildəki səfərlərindən birini belə xatırlayır: “Biz tanış kəndlilərin də olduğu Skulin kəndinə gedirdik. Yadımdadır ki, bu kənd Kolodyajla

müqayisədə ucqar bir yer idi. Görünüşündən qədimlik yağırdı, daxmalarının çoxunu toz basmışdı. Evli qadınların saçları qısa kəsilmişdi, kişilər keçə papaqlarda, balaca uşaqlar uzun köynəklərdə gəzirdilər. Biz Skulində bu adamlardan birinin yanında dayandıq. Bu Lev dayı idi, “Meşə nəğməsi”ndəki Lev dayının prototipi. 1911-ci ildə bacım Olqayla ilk dəfə “Meşə nəğməsi”ni oxuyanda dərhal gözlərimizin qarşısına Skulin kəndindən olan Lev dayı gəldi və Neçimnyedəki keçmiş xatirələr yada düşdü. Lev dayı hər ilin yayında Skulin yaxınlığındakı Neçimnoye malikanəsinə köçür, orada mal-qarasını otarırdı. Həmin yerdə zümrüd kimi yaşıl bir gölün sahilində sarayı vardı. Biz də elə bu saraydakı otun üstündə gecələyirdik. Axşam uzun-uzadı tonqalın yanında oturur, Lev dayının anamızla və Lesyayla söhbətinə qulaq asırdıq. Sonra isə otun üstündə uzanaraq açıq qapıdan sehrlı mənzərəyə – gölə, otlığa, ay işığında meşəyə – baxır və gecə quşlarının qəribə səslərini dinləyirdik” (İ.Kosaç-Borisova. Kolodyaj – səh. 90-91).

Lukaş – bu personajın prototipi Skulin kəndinin sakini Yarmil Sidoroviç Kubax (1860–1947) ola bilərdi. Lev Basın bacısı Yekaterinanın oğludur. Yarmil Neçimnoye malikanəsində dayısının yanında yaşayırdı. Ağac işləri görmək üçün xüsusi istedadı vardı, dülgərlik edir, səbətlər hörürdü. Kəndlilərin xatirələrinə görə, Lesya Kosaçla göldə qayıqla üzən də məhz o idi. Dayısının ölümündən sonra Neçimnyedə yaşamağa və təsərrüfatla məşğul olmağa başlayıb. Burada onun on hektardan artıq torpağı və meşə sahəsi, arıxanası, hətta dəyirmanları vardı.

“Meşə nəğməsi”nin 1914-cü il nəşrinə əyani material kimi təqdim edilmiş şəkillərin arasında Lukaşın zahiri görkəmi haqqında təsəvvür yaratmaq üçün polissyalı oğlanın bir şəkli var. Bu, Zaprude kəndinin sakini, Birinci Dünya müharibəsində həlak olmuş Makar Mostikin fotosudur.

Qulyabanı – meşə pərilərini, Uşaq ruhlarını və başqa meşə varlıqlarını idarə edən meşə hökmdarıdır. Hətta ağaclar onun qarşısında papaqlarını çıxardır.

Qulyabanılar, adətən, insan boyda olurlar. Hərçənd ağac kimi böyük, ot kimi kiçik də ola bilirlər, ya boz, ya da ağ rəngdədirlər, sıx saçları, uzun saqqalları var. Həm paltarda, həm də paltarsız olurlar. Sıx ağacların arasında, qoca ağacların oyuqlarında, tərki edilmiş meşə komalarında, çadırlarda yaşayırlar. Bəzən bir-biriylə dalaşırlar və bu zaman meşədə tufan qopur. Bəzi yazılara görə, onların kölgələri olmur.

Qulyabanılar adi adamlar kimi ailəyə (bəzən bunun üçün insan-qadınları qaçırdılar), öz “sahiblərinə” tamamilə itaətkar olan vəhşi heyvanlardan ibarət mal-qarayaya malik vəhşi adamlar hesab edilirdilər. Çox vaxt özləri vəhşi heyvan cildinə girirdilər. Qulyabanılar özlərini adamlardan qoruyurdular, amma onlardan qorxmayanların qarşısına da çıxa bilirdilər. Bəzən ovçuların ruhlarını almaq üçün onlarla sövdələşir, əvəzində isə həmin ovçulara ov quşu toplayırdılar. İnsana ziyan vurur, meşədə qışqırır, səs salır, yolçuları qorxudub yoldan eləyir və bunun üçün özlərini tanışlardan, qohumlardan birinə oxşada bilirdilər. Buna görə də meşəyə girəndə xaç çəkmək lazım idi. Meşənin özündə isə Qulyabanının diqqətini cəlb etməmək üçün qışqırmaq

olmazdı. Qulyabanı bəyəndiyi adama heç vaxt zərər vurmur, əksinə, kömək də edə bilərdi.

Mavka və ya Meşə pərisi – Ukrayna folklorunda (Polissya, Podolye, Qusulşina) bitkinin qadın ruhudur. Yaşıla çalan açıq saçları olan gözəl qız simasında iblisənə varlıqdır. Kürəyi olmadığına görə arxadan bətni görünür. Xaç suyuna salınmadan ölən, şər qüvvələrin oğurladığı uşaqlar və ya qeyri-təbii ölümlə vəfat etmiş qızlar Meşə pərisinə çevrilirlər. Adın mənşəyi ilə bağlı bir neçə versiya mövcuddur. Versiyalardan birinə görə, “malka” sözündən (“kiçik qadın”), digərinə görə bu varlıqların çıxardığı tipik “imel, imel” səmindən əmələ gəlib. Linqvistlərin ən münasib hesab etdikləri versiya isə həmin sözün qədim slavyan sözü olan “Nav” (ölü) sözündən yaranması ilə bağlı təxmindir.

Meşə pəriləri zahiri görkəmcə hündür, boylubuxunlu, girdə sifətli olurlar. Onlar meşələrdəki ağaclarda və dağlarda – xalçalarla bəzənmiş rahat mağaralarda dəstələr şəklində yaşayırlar. Özləri əyirir, özləri toxuyur, alınmış parçadan özlərinə paltar tikirlər. Bəzən meşə pəriləri xəlvəti sığınacaqlarını qışda tərک edirlər, amma adətən, işıq üzünə yazın əvvəllərində, qar əriyəndə çıxırlar. Bu zaman özlərini çiçəklərlə bəzəyir, çaylarda və göllərdə çimir, dini nəğmələr (onların gözəl səsi var) oxuyur, rəqs edir, oyun oynayır, məclislər qururlar. Şeytanların astadan çaldıqları tütəyin müşayiəti ilə əsasən, cütlüklər şəklində rəqs edirlər.

Meşə pəriləri uşaqları öz gözəllikləri ilə yoldan çıxarırlar, onları xəlvəti yerlərə aparır, əzizləyir, bəzən isə başlarını kəsirlər. Cavan oğlanlar meşə pərilərinin cazibəsinə, daha çox, yuxuda düşürlər, buna görə də

müəyyən dövrlərdə küçədə yatmaq qadağan edilirdi. Üstündə sarımsaq, pişikotu gəzdirməklə onlardan qorunmaq olardı. Meşə pərisinin insanı “apardığı” hallarda azmamaq üçün paltarı astar üzünə çevirmək lazımdır. Ancaq V.Qnatyukun O.Kolberqaya istinadən yazdığına görə, “Meşə pəriləri acıqlı olurlar. Uşaqları, əsasən, rəqslərə cəlb edir, onları kimsə qorxudanda isə qaçırlar” (V.Qnatyuk. Ukrayna mifologiyasının öçerkləri. Lvov: Xalqşünaslıq İnstitutu, UMEA, 2000. səh. 127). Bəzi folklor mətnlərində də bu varlıqların ziyankar olmadığı vurğulanır. Meşə pəriləri hətta bir müddət adamlarla birlikdə yaşaya bilirdilər. Bəzi alimlər hesab edir ki, Volın folklorunda nimfa obrazına rast gəlinmədiyinə görə Lesya Ukrainka dramda onun obrazını Qutsul modifikasiyası vasitəsilə işləyib-hazırlayır. Əks iddia bundan ibarətdir ki, “Meşə nəğməsi”ndə obrazın Dnepryanı, spesifik Poltava invariantı təqdim edilib. Dramda, ümumiyyətlə, meşə pərilərinə xas olmayan, mifologiyanın aşağı qatına aid olan tiplərin xüsusiyyətləri təqdim edilib. Hərçənd bu əsərdə meşə pəriləri müasir Avropa dramının, xüsusən Q.Qauptmanın “Boğulmuş zəng”inin qəhrəmanlarıyla müqayisədə verilir.

Uçağan – uçan ulduz və ya meteor obrazında şər qüvvə. Versiyalardan birinə görə, Uçağanın sələfləri Yerdəki sevgililərinin unuda bilmədiyi mərhumların ruhları, başqa bir versiyaya görə isə şər qüvvələr tərəfindən oğurlanandan sonra yenidən adamlara qaytarılmış uşaqlardır. Adın mənşəyini isə qədim slavyan sözləri olan “prelşat” (cəzb edən) və “perelestnik”-lə (başdan çıxaran) əlaqələndirirlər.

Çox vaxt Uçağan oğlanın və ya qızın itirilmiş sevgisi obrazında sevgilisi ölmüş adamların yanına səmadan enib gəlir. Hərçənd yeniyetmə qızların və oğlanların da yanına gələrək onları başdan çıxara, tovlaya bilər. O.Kolberq qeyd edir ki, Uçağan çox vaxt xurmayı hörüklü, boylu-buxunlu, gözəl oğlan simasında gəlir. Uçağanla öpüşənlər yavaş-yavaş zəifləyir, ağıllarını itirir və nəticədə ölürlər, əksər hallarda isə iblisanə məşuqun qüvvətli qolları arasında boğulurlar. Uçağanın övladları ola bilər, amma onlar çox yaşamırlar. İnanca görə, Uçağanın girdiyi daxmanın təsərrüfatı tənəzzülə uğrayır, hətta daxmanın özü də yanır. Uçağandan qurtulmaq çətindir və yalnız loğmanların, ya baxıcıların ciddi səyləri hesabına mümkündür.

Lesya Ukrainka mistik gəlmə obrazının, o cümlədən Uçağanın iştirak etdiyi bir neçə poetik əsər qələmə alıb (məsələn, 1899-cu ildə yazdığı “Mən necə də sevirəm iş vaxtını...”). Müəllifin şeirlərində bu obraz kişi cinsində “muza” olaraq poetik, yaradıcı başlanğıc şəklində çıxış edir.

Qızdırma – qızdırma xəstəliyinin qoca arvad və ya gözəl qız-kabus obrazında təcəssümüdür. Qızdırma havada dəyişir, buna görə də bu havanı hər hansı formada udan adam xəstələnir. Hesab edilirdi ki, cəmişi on iki və ya dünyadakı dinlərin sayı qədər titrətmə var. Hər şeyi əksinə etməklə Qızdırmadan xilas olmaq olardı (məsələn, üşüyəndə qızınmamaq, əksinə, özünü soyuğa verməklə).

Şeytan – Ukrayna demonologiyasının ən məşhur personajı. Hesab edilirdi ki, şeytan hələ dünyanın

waranmasına qədər vardı və Allah onu öz yanına birinci mələk və reallığın yaradıcısı kimi götürmüşdü. Xaç suyuna salınmamış ölən uşaqlar da şeytana dönə bilərlər. Şeytan insana bənzəyir, amma qara tükü, buynuzları, quyruğu və dırnaqları var. Dabanlarından biri olmadığına görə azca axsayır. Qeyri-insani əlamətlərini paltarının, daha çox, “alman” biçimli paltarının altında gizlədir (“Məşə nəğməsi”nin əlyazmalarında “Polşa” paltarından danışılır). Şeytanların arvad-uşağı ola bilərdi. Onlar öz uşaqlarını çox vaxt insan övladlarına dəyişirdilər. Şeytanlar tərk edilmiş evlərdə, oyuqlarda, dəyirmanlarda, dəmirçixanalarda, uçurumlarda, kəndalaşlıqda, bataqlıqda və s. yaşayırdılar.

Ukrayna folklorunda, hiyləgər və müdrik şeytanlardan başqa, sadələvh, qorxaq və insana qarşı qara niyyətləri uğursuzluğa düşər olan şeytanlar da var. Hesab edilirdi ki, şeytan pislik etmək üçün həmişə insanın yan-yörəsində olur. Şeytanlar ölməzdir, amma ildırımından məhv olurlar (buna görə də ondan qorxurlar). Şeytanlar adamları (xüsusilə sərxoşları) öz yanlarına qonaq çağırır və orada onlarla məzələnirlər. Bir də musiqiçiləri tovlayıb yanlarına aparır, onlara müxtəlif havalar çaldırır, sonra isə gözlərini çıxarırlar (ya da öldürürlər) ki, adamlar orada gördüklərini başqalarına danışa bilməsinlər (bu süjet dramın əlyazmalarında musiqi ilə – Lev dayının xaç atalığı ilə macərə kimi təsvir edilib). Bəzi bitkilərlə, xüsusi dualar və ovsunlarla, müqəddəs suyla, müqəddəs bıçaqla şeytani neytrallaşdırmaq mümkün idi. Şeytan adamın içində həm yeməklə bir yerdə, həm də əsnəyərkən girə, loğman və ya keşiş onu oradan çıxaranadək əzab verə bilər.

Lukaşın anası – bu personajın prototipi Lev Basın doğma bacısı Yekaterina Kasiyanovna Bas (ərə gedəndən sonra – Kublax) ola bilərdi. Yekaterinanın Yarmil, Samson və Nestor adlı üç oğlu və Lukeryu adlı bir qızı vardı. (Başqa informasiyaya görə, iki oğlu olub – Yarmil və Yakov). “Meşə nəğməsi”nin 1914-cü il nəşrinə əyani material kimi təqdim edilmiş şəkillərin arasında Lukaşın anasının zahiri görkəmi haqqında təsəvvür yaratmaq üçün ortayaşlı Polissya qadınının şəkli var. Bu, Zaprude kəndindən olan Evdokiye Şvorakin fotosudur.

Tarla pərisi – göldən kənarında, xüsusən taxıl əkilən sahələrdə (taxılın xüsusi himayəçisi hesab edilirdi, çünki məhsulun taleyi həm də ondan asılı idi) yaşayırdı. Hörüklü gənc qız və ya qoca arvad cildində adamların yanına gəlirdi. Vəhşi heyvanların parçaladığı qızlar, asılmış qadınlar Tarla pərisinə çevrilə bilirdilər. Bu pərilər yaşadıkları sahənin sərhədlərini keçə bilmirdilər deyə uyğun bir yerə qaçmaqla onlardan qorunmaq olardı.

Kılın – bu personajın prototipini müəyyənləşdirmək mümkün olmadı.

“Meşə nəğməsi”nin 1914-cü il nəşrinə əyani material kimi təqdim edilmiş şəkillərin arasında Kılınanın zahiri görkəmi haqqında təsəvvür yaratmaq üçün gənc polissyalı qadının şəkli var. Bu, Kolodyaj kəndinin sakini, Lesya Ukrainka ilə şəxsən tanış olan Natalya Kovalçukun fotosudur.

“Qayada oturan” – varlığın iblisanə başlanğıcının təcəssümü, zülmət və ölüm qüvvəsidir. Şər qüvvə olan şeytan obrazı ilə slavyan mifologiyasında ölüm və qış ilahəsi, Gecə Çariçası, Lada və Svaroqun qızı olan Mara obrazının müəllif təxəyyülündə uzlaşdırılması hesab edilir. Şeytanın evfemizmləri arasında “Qayada oturan” nümunəsi də mövcuddur. Polissyada şeytani parafrazlarla ifadə edirdilər: məsələn, “kollarda oturan”. “Qayada oturan” ifadəsinin mənşəyinə gəlinə, V.Qnatyuk “Qaliskorus əfsanələri” toplusuna istinadən yazır: “Şeytan qayada oturmuşdu, Allah onu orada görən kimi özünə baş mələk götürdü”. (V.Qnatyuk. Ukrayna mifologiyasının öçerkləri. Lvov: Xalqşünaslıq İnstitutu, UMEA, 2000 – səh. 90). Müasir tədqiqatçı V.Davidyukun fikrincə, dramın bu obrazı “tipoloji olaraq bir çox xüsusiyyətləriylə... qayada oturaraq daim özünə gözəl qızlar şəklində qurbanlar tələb edən Kapuş babanı xatırladır”.

Bədxahlar – yoxsulluğun təcəssümü, arıq, yorğun qocalar şəklində xırda varlıqlar. Sobanın dalında və ya altında gözə görünmədən yaşayırdılar. Onların yoxsulluq gətirdikləri evlərdə böyük bədbəxtliklər baş verirdi. Yoxsulluqla lənətlənmə ağır və uzunsürən bədbəxtlik hesab edilirdi. Adam onları özündən aralamayana və ya evi tərk edib başqa yerə köçməyə qədər əzab çəkirdi. Ancaq Bədxahları aldatmayacağı, ya da başqasına ötürməyəcəyin təqdirdə köçərkən də yoxsulluğu özünə götürmüş olurdun.

Tale – xalq fantaziyası Taleyi gözəl, yaxşı geyinmiş, öz “sahibinə” bənzər simada olan qadın obrazında

təcəssüm etdirirdi. İ.Oqiyenko hesab edirdi ki, slavyanlarda nə vaxtsa belə bir ilahi olub.

Hansısa ciddi hadisə və ya bədbəxtlik ərəfəsində Tale başqa görkəmdə görünə bilirdi. Doğuluşdan hər bir adama bütün ömrü boyu onunla birgə olacaq Tale verilir. Ancaq Taleyi küsdürmək mümkün idi və elə həmin andan əzablara düçar olan “sahibini” göz yaşları içində tərək edirdi. Tale insanla birlikdə ölürdü (hərçənd bəzi inanclara görə, “öz sahibinin qəbrində də” yaşamağa davam edirdi). Taleyi olan adam öz səyləri olmadan da “hərəkət edə” və sonradan öz iradəsi xaricində xoşbəxt ola bilirdi. Öz uşaqlarını lənətləyən valideynlərin heç vaxt Taleyi olmurdu.

...nəhəng, qoca palıd ağacı – müasirlərin xatirələrinə görə, Neçimnoye malikanəsini palıd ağacları əhatə edirdi.

... lakin ortada təmiz bir yer var – dramda təsvir edilmiş göl (Polissya “gölü”) – əsərin əlyazmasında birbaşa göstərilmiş Neçimnoye gölüdür. Bu ad, yəqin, “niçem” (“heç nəylə”) sözündən əmələ gəlib, axı gölün dərinliyini heç nəylə ölçmək mümkün deyildi, suyun nisbətən kiçik qatının (bir metrə qədər) altında lil qatı gedirdi deyə gölün dibinə yetişmək olmurdu. Lesya Ukrainkanın bacısı Olqa bu yeri belə təsvir edirdi: “... Neçimnoye malikanəsində, oradakı adamların dediyi kimi, dİbsiz bir meşə gölü vardı. Gölün bir tərəfində zümrüd yaşılı, əlçatmaz, dalğa-dalğa ayaq altından keçərək suyun özünə yaxınlaşmağa imkan verməyən, digər tərəfdən isə qamış və cürbəcür kolluqlarla örtülmüş sahil vardı. Gölün ətrafında, bir tərəfdən düzənliyə

açılan, digər tərəfdən isə bir neçə kilometr qoca şam ağaclığına keçən sıx, iriyarpaqlı meşə uzanırdı”. (A.Kosaç-Krivinyuk. Lesya Ukrainkanın xalq yaradıcılığı ilə tanışlığı – səh.129)

Yuxuotu – çiçəkləri pis havalarda və soyuqda yumulduğuna görə bitki adı alıb. Erkən yazda çiçəklənir. Xalq inancına görə, Yuxuotu – cadudan və pis gözdən etibarlı qoruyucudur. Onun üstündə yuxusu gələnlərə öncəgörmə qabiliyyəti verilir. Xalq təbabətində bu bitkidən sakitləşdirici, yuxugətirən vasitə və başağrı dərmanı kimi istifadə edirdilər.

144

Evimiz miskin, fağır... – buradakı ev-mağara haqqında vurğu Uşaq ruhlarının “mənsəyinə” işarədir. Görünür, söhbət təzə doğulmuş və xaç suyuna salınmamış uşaqların basdırıldığı çaladan gedir.

Balıqçının üstündə oturubdu yenə də – Volında supərilərindən daha çox qorxurdular, hesab edilirdi ki, onlar adamı suda batıra bilərlər. Görünür, dramdakı Supərisinin qurbanı sözügedən balıqçı olub, çünki supəriləri balıq vətəgəsinə hər cür problem yaradırdılar.

Özgəsi deyil, ata – xalq inancına görə, Suadamının suda boğulmuş qızlarla evlənməsi və onlardan uşaqlarının olması mümkün idi. Buna görə də Supərisi, su səltənəti hökmdarının təbəəsi kimi, onun qızı sayıla bilərdi.

Qrif – P.Çubinskinin əsərlərində qrif – öz qanadları ilə günəşin önünü kəsən və yeddi gün fasiləsiz uça bilən nəhəng quş kimi xatırlanır.

Qamış – Allah tərəfindən yaradılsa da, şər qüvvəyə bağışlanmışdı və onun mülkiyyəti sayılırdı. Qamışdan şeytanlar tütək düzəldir, meşə pəriləri və supəriləri rəqs edərkən həmin tütəklərdə çalırıdılar.

Okean – dəniz hökmdarının obraz-personajı. Çox güman, bu personaj müəllif təxəyyülünün məhsuludur.

Payız yağışı – Ukrayna folklorunda yağış kişi obrazıyla təqdim edilir. V.Qnatyuk personajların arasında üç qardaşın – Günəşin, Ayın və Yağışın olduğu bir sıra milad nəğmələrini xatırladır.

²⁸ **Alaqotu** – qumotular fəsiləsindən çoxillik ot bitkisidir, əsasən, bataqlıqlarda bitir.

²⁹ **Dağ Çovğunu** – dramın əlyazmasında bu ifadənin hər iki sözü kiçik hərflə yazılıb. Çox güman, bu obraz müəllif təxəyyülünün məhsulu və ya ədəbiyyat mənşəlidir. Hərçənd Qrimm qardaşlarının “Xanım Çovğun” nağılı son versiyanı təsdiq edir.

³⁰ Burada söhbət Polissyanın ənənəvi, yuxarısı dörd-künc olan kişi papağından gedir.

³¹ **Çarıq** – burada söhbət cökə ağacının qabığından hörülən ənənəvi Polissya ayaqqabısından gedir.

³² **Qurşaq** – burada söhbət evdə toxunmuş qurşaqdan gedir, ensiz və bir qayda olaraq, zolaqlı olur. Qərbi Polissyanın ənənəvi kişi və qadın kostyumunun spesifik elementidir.

³³ **Başınağacı** – günəşin, odun, nəslin fasiləsizliyinin rəmzidir. Gözəlliyi, bakirəliyi, sədaqəti simvolizə edirdi. Buna görə də toy mərasimlərində başınağacıdan geniş istifadə edirdilər. İnanca görə, başınağacıdan düzəldilən tütək oğlan uşaqlarının doğuluşuna kömək edir. Başınağacı haqqında ağaca çevrilmiş insan təsəvvürü də mövcud idi. Vaxtilə Zvyaqelidə Lesya Ukrainka “Qəribə tütəyin nağılı”nı yazmışdı: böyük qardaşın kiçik qardaşı öldürməsindən və öldürülmüş şəxsin qəbri üstündə böyümüş ağacdan hazırlanmış tütəkdən bəhs edirdi. Tütək adam səsiylə baş vermiş bir fırlıdaqdan danışırdı.

³⁴ **Xaç qoymaq** – üç dəfə xaç çəkmək şər qüvvələrədən müdafiə hesab edilirdi, axı xaç çəkmək səma güclərini yardıma çağırmaq demək idi. Həm də sinədə taxtadan, metaldan xaç gəzdirmək, ya da evdə və başqa yerlərdə taxta xaç qoymaq lazım idi. Ancaq inanca görə xaç supərilərdən və meşə pərilərdən qorumurdu.

³⁵ **Ağcaqovaq payası çalmaq** – ağcaqovaq Allahın lənətlədiyi, şər qüvvə sayılan, tikintidə istifadə olunmayan ağac idi. Onunla mal-qaranı və adamları vurmaq da

olmazdı. Amma eyni zamanda ağcaqovaq şər qüvvələr-dən – şeytanlardan, fırldaqçılardan, cadugərlərdən, xortdanlardan, ölülərdən etibarlı qoruyucu hesab edilirdi. Məsələn, ağcaqovaq payası xortdanlardan ən yaxşı müdafiə idi. Cadugərlər inəklərə zərər toxundurmasınlar deyə həyəətə ağcaqovaqdan çəpər çəkmək lazım gəlirdi. Evə gələn mərhumlardan qorunmaq üçün pəncərələrin və qapıların yanına ağcaqovaq yonqarlarını qoymaq məsləhət idi. Yolda gedərkən əlində ağcaqovaq budağı olarsa, şər qüvvələr sənə yaxınlaşmazdı. Xalq təbabətində də ağcaqovaq qabığından yararlanırdılar: məsələn, onun cövhərindən qızdırma dərmanı kimi istifadə edirdilər.

³⁶ **Üç dəfə tüpürmək** – bu sehrli ayin müəyyən zərbi-məsəllərlə və ya ovsunlarla müşayiət olunurdu. Sol çiyini üstündən tüpürmək lazım idi, çünki belə hesab edilirdi ki, şər qüvvə sol çiyində oturur.

³⁷ **Yabanı lalə** – kilsədə təqdis edilən yabanı lalə cadugərlərdən və dəfn edilməmiş ölülərdən etibarlı qoruyucu hesab edilirdi. Onu evin, xüsusilə mal-qara damlarının ətrafına səpələyirdilər. Şər qüvvə lalələri son qırıntısına qədər yığmayınca həmin yerlərə girə bilməzdi.

³⁸ **...palıd ağacı** – slavyan mifologiyasında palıd hələ dünyanın yaranmasına qədər mövcud olmuş ilkin ağac sayılırdı. Buna görə də bu, Göyü, Yeri və yeraltı dünyanı birləşdirən (palıd ağacının altında yeraltı dünyaya giriş var, onun çətirindən isə göy dünyasına keçmək olar) dünya ağacıdır. Onun altında büt-pərəst mərasimləri keçirilirdi. Palıd ağacılıqları allahların

evləri sayılırdı. Xristianlıq dövründə isə hesab edilirdi ki, palıdın altında şər qüvvə gizlənir: Kupala gecəsi şeytanlar, cadugərlər və ilanlar onun altına məşvərətə və oyun oynamağa yığılır, Supərisi həftəsində bu ağacın ətrafında supəriləri rəqs edirlər. Buna görə də tez-tez Allah palıd ağaclarını ildırımlarla vurur. Ukraynalılarda palıd oğlanın obraz-simvoluna uyğun idi.

³⁹ **Taler** – pul vahidi, ilk dəfə Almaniyada kəsilməyə başlamış iri sikkədir. Əsasən gümüşdən hazırlanan talerin çəkisi, təxminən, 30 qramdır. Sikkələr Ukraynaya, daha çox, Polşadan (öz talerini kəsirdi) gəlir, ya da alman tacirləri və kolonistlər gətirirdilər.

⁴⁰ **...ququ quşu yağ hazırlayacaq** – ququ quşunun quqquldamasını bardaqla qaşığın taqqılıtıyla (bu qayda ilə yağ hazırlanır) müqayisə edirdilər.

⁴¹ **...bizim arvadın** – hesab edilirdi ki, qulyabanıların ailələri (arvad-uşaqları) olur. Qulyabanılar atılmış meşə komalarında məskunlaşa bilirdilər.

⁴² **...şam meşələrindəndi** – Lesya Ukrainkanın müasirlərinin xatirələrinə görə, Neçimnoye malikanəsinin yanından böyük şam meşəsi başlanırdı.

⁴³ **Meşə qızları üçün təhlükəli...** – adətən, şər qüvvələrlə əlaqə məhz insan üçün təhlükəli idi. Ancaq hesab edilirdi ki, iblisanə varlıqlar da təhlükə ilə üzləşə

bilirlər. Xüsusən öz aləmlərindən ayrı düşmüş meşə pəriləri və supəriləri adamların dünyasında tez-tez təqiblərə, alçalmalara, hətta ölümə məruz qalırdılar.

⁴⁴ **Mənim doğma bacımın qanını içmə** – xalq inancına görə, meşə pəriləri ağacları canlı hesab edir, dillərini anlayır və meşə varlıqları kimi, onları məhv olmaqdan qoruyurdular. Tozağacı – sevgi ilahəsinin və Ladanın nikahının ağacıdır. Ukraynalılarda bu ağac qızın, qız məsumluğunun və zərifliyinin obraz-simvoluna uyğun idi. Şər qüvvələrdən qoruyucu hesab edilirdi.

⁴⁵ **...bizim kimi geyinməmişən** – folklor mənbələrində qeyd edilir ki, meşə pəriləri özlərinin hazırladığı nazik, şəffaf, sərbəst paltar geyinir.

⁴⁶ **Düşünürdüm, ağac həmişə laldı** – xalq inancına görə, ağaclar canlıdır və danışa bilirlər. Eşitmək və onların danışığını anlamaq üçün qeyri-adi qabiliyyətə malik olmaq lazımdır. Xüsusən iblisənə varlıqlarda belə qabiliyyət var.

⁴⁷ **...ona “baba” deyirəm** – ümumi meşə mənşəyinə baxmayaraq meşə pəriləri qulyabanıların “qohumları” deyildilər. Hərçənd qulyabanıların öz ailələri, uşaqları vardı və həm də ağacların oyuqlarında yaşaya bilirdilər. Bəzi mənbələr təsdiqləyir ki, qulyabanıların qadınları insan uşaqlarını, qohumlar tərəfindən lənətlənmiş körpələri oğurlaya bilirdilər.

⁴⁸ **...doğma anam bax bu qoca, quru söyüddü** – Söyüd dünya ağacının qadın analoqu hesab edilirdi. İnanırdılar ki, insan söyüddən əmələ gəlib. Buna görə də alimlər güman edirlər ki, bu, ağac-totem, uşaqların doğuluşuna cavabdehlik daşıyan qədim ilahənin təcəssümü idi. Başqa bir inanca görə, qaranlıq meşədə bitən, heç vaxt suyun səs-küyünü və xoruz banı eşitməyən söyüddən düzəldilən tütək çalınarkən ölüləri o dünyadan qaytarmaq iqtidarındadır. Söyüd budaqları bir çox ayınlarda istifadə olunurdu, məsələn, onlarla su axtarır, yanğınlarla mübarizə aparırdılar. Söyüd budağı ilə cadugəri vuraraq cadusunu zərərsizləşdirmək olardı. Söyüdü intihar edənlərin qəbirləri üstündə əkirdilər. Belə təsəvvürlər də vardı ki, qoca söyüddə şeytan oturur.

⁴⁹ **Mənsə yellənəcəyəm** – inanca görə ağaclarda yaşayan meşə pəriləri çox vaxt, beşikdə olduğu kimi, budaqlarda yellənirlər. Tozağacı onların sevimli ağacıdır.

⁵⁰ **İtburnu** – doğuluşu, inkişafı və dirçəlişi simvolizə edirdi. Meyvələri xalq təbabətində geniş istifadə olunurdu.

⁵¹ **Yemişan və göyəm** – hesab edilirdi ki, yemişan və göyəmi, itburnu kimi, şər qüvvələr yaradıb ki, adamları dalayanda onların ağzından söyüş çıxsın və günaha batsınlar. Eyni zamanda inanırdılar ki, göyəm şər qüvvələrdən qoruyur. Yemişanın və göyəmin meyvələri Xalq təbabətində və alkoqollu içkilərin hazırlanmasında istifadə olunurdu.

⁵² **Göyrüş, ağcaqayın, yalançıçinar** – Ukrayna mifologiyasında hər üç ağac kişi başlanğıcını təcəssüm edirdi:

göyrüş – həyat ağacı və eyni zamanda müharibənin simvolu idi;

ağcaqayın – yazın simvolu, hətta ildırımın da vurmadığı xoşbəxt ağac sayılırdı. İnanca görə, ağcaqayınlar – ovsunlanaraq ağaclara döndərilmiş adamlardır. Ağcaqayından musiqi alətləri və şər qüvvələrdən qoruyan vasitələr düzəldirdilər;

yalançıçinar – şəcərə ağacının, həm də kədərin simvolu idi. Onu həlak olmuş döyüşçülərin qəbirləri üstündə əkirdilər.

⁵³ **...rəqsləriniz, oyunlarınız barədə çox eşitmişik!** – Söhbət meşə pərilərinin tez-tez rəqslər təşkil edərək oğlanları tovladıqları talalardakı oyunlardan gedir.

⁵⁴ **Ayıldöşəyi çiçəyi** – hesab edilirdi ki, ildə bir dəfə Kupala gecəsində ayıldöşəyi bir anlığa xırda, alovlu çiçəklər açır. Onları dərmək çətin idi, çünki şər qüvvə tərəfindən qorunurdu. Ancaq qorxmayan və bütün sınaqlara tab gətirənlər, hər halda, bu çiçəkləri qoparda bilərdi. Həmin adamlar xoşbəxt olur, onlara sehrli qabiliyyətlər verilirdi: qarşılarında bütün qıfıllar açılır, yerdə gizlədilmiş bütün xəzinələri tapır, hər kəsə özlərini sevdirə bilirdilər.

⁵⁵ **Kraliça İlanı taxtdan salarlıq** – xalq inancına görə, meşədə bütün ilan səltənətinə hökmranlıq edən İlan var. Onun hakimiyyətinin simvolu Qızıl tacdır (Qərbi Polissyada qızıl buynuzlar haqqında danışılır).

⁵⁶ **Mayaotu** – Ukrayna mifologiyasında mayaotunu dünya mifləriylə və ilin fəsillərinin dəyişməsi ilə bağlayırlar. Xalq inancında çiçəklənməni, cavanlığı, coşqunu təcəssüm edir. Ta qədimdən mayaotudan ayin içkiləri hazırlayırdılar.

152

⁵⁷ **...məni itələdi və qayıq çevrildi** – Suadamını ələ almayanda balıq tutmağa mane olurdu – balığı ürküdüb qaçırdır, qayıqları boşaldır, aşırır və hətta balıqçını da suda batırırdı.

⁵⁸ **Yovşan** – şər qüvvələrdən, xüsusən supərilərindən və meşə pərilərindən etibarlı qoruyucu hesab edilirdi. İnanca görə, supərisi və meşə pərisi ilə rastlaşarkən adamdan soruşurdular: “Yovşan, yoxsa cəfəri?” “Yovşan!” cavabını versəydin şər qüvvə yox olurdu. Ukrayna simvolikasında yovşan – acı tale deməkdir. Bu bitki xalq təbabətində də xüsusən Qızdırma dərmanı kimi, geniş tətbiq edilirdi.

⁵⁹ **Möcüzəkar Oxun nağılı** – Ukrayna xalq nağılıdır. Ox – yeraltı ruhdur; alçaqboylu, uzun saqqallı, yaşıl qoca obrazında Meşə səltənətinin hökmdarıdır. Onu şüurlu və ya qeyri-ixtiyari olaraq “Ox!” deyib çağıran insanların qarşısına çıxırdı. Qəbirdən girişi olan Yerin altında yaşayırdı. Orada xidmət və sınaq üçün cavan oğlanları götürürdü. Onun evi, arvadı və uşaqları da

özünü kimi yaşıl rəngdəydilər. Ox magiyayla məşğul olurdu, məkrli idi və öz xeyri üçün insanlardan istifadə edirdi. Onun əsarətindən ya hiyləylə, ya da ödənişlə azad olmaq olardı. P.Rudçenkonun yazdığı nağıl variantında Oxun yanında muzdurların əvəzində meşə pəriləri xidmət edir. Onun 1870-ci ildə Kiyevdə çap olunmuş nağıllar toplusu, A.Kosaç-Krivinyukun dediyinə görə, kiçik Larisa Kosaçın sevimli kitablarının arasında olub.

⁶⁰ **Tremsinin nağılı** – Ukrayna xalq nağılıdır. Onun qəhrəmanı Lukaş kimi atasız böyüyüb (Tremsinin anasının yanına üç oğlan gəlirdi. Nağılın Qalitski versiyasında körpəni hərbiçilər tapır). Tremsin sehrli köməkçilərinin dəstəyi ilə bütün sınaqlara dözərək dəniz qızını özünə arvad edir.

⁶¹ **Şahzadə Dalğa** – çox güman, bu obraz müəllif təxəyyülünün məhsuludur.

⁶² **Uray** – mərkəzi dünya ağacı olan cənnətdir: zirvələrində allahlar, quşlar və ölənlərin ruhları yaşayırdı. Bəlkə də, Uray adı altında Lesya Ukrainka dünya ağacının təpəsində olan allahı nəzərdə tuturdu.

⁶³ **Ağ Polyanın** – çox güman, bu obraz folklor mənşəlidir. Bunu A.Afanasevin (1870) “Rus uşaq nağılları” toplusunda verilmiş “İvan Suçenko və ağ Polyanın” nağılı da təsdiq edir. Hətta bu nağılın başlanğıcı Lev dayının danışdığı hekayətin əvvəlindəki süjeti xatırladır.

⁶⁴ **Onunla rəfiqəyik, bizə toxunmaz** – xalq təsəvvüründə meşə pəriləri və supəriləri (bəzən onları eyniləşdirirlər) bir-birinə yaxındırlar (həm də ona görə ki, hər ikisinin ruhları yoxdur, yalnız ürəkləri var).

⁶⁵ **Öp! Öp! Öp!** – bu sətir O.Olesyanın XX əsrin əvvəllərində çox məşhur olan “Gecənin sehrbazlığı” şeirinin (Lesya Ukrainka bu şeiri yüksək qiymətləndirirdi) misrasını xatırladır:

“Öp, öp, onu öp,
Bir də cavan olmayacaqsan”.

154

⁶⁶ **...əllərindəki boşqablar** – əllərində əbədi zülmətdən cənnətə gedən yola işıq salan şam tutmuş başqa mərhumlardan fərqli olaraq Uşaq ruhlarının, iki dünyanın sərhədində yerləşən “girov” ölümlər olaraq, əllərində boşqab olur və onların işığı sarı deyil, mavidir.

⁶⁷ **Ağzım qupqurudur mənim** – folklorda şeytanların adamları yeməsi hallarına rast gəlinmir, axı onların hədəfi yalnız ruhlar idi. Şeytan, bəlkə də, adamın cisminə əzab verə bilərdi.

⁶⁸ **Çur və Pek** – alimlər güman edirlər ki, bunlar qədim slavyanlarda allah-ruhların, ya da ev allahlarının (İ.Oqienkoya görə) adlarıdır. Təhlükə ərəfəsində onların adlarını çəkirdilər. Başqa bir versiyaya görə, bunlar antaqonist allahlardır: Çur – evin-ocağın, rifahın xeyir allahı, Pek isə – münəcişə və qanlı döyüşlər allahıdır.

⁶⁹ **Canavar dişli küçük** – burada söhbət anasından ayrılmamış ilk küçükdən gedir. Hesab edilirdi ki, şəx

qüvvələrin heç biri belə itlərin öhdəsindən gələ bilmir. Onlardan daha çox Uşaq ruhları qorxurdular.

⁷⁰ **Mal-qaranın boynundakı zınqırovlar** – mal-qaranın boynuna taxta zınqırov asırdılar ki, səşindən onları tapmaq mümkün olsun.

⁷¹ **Cadugərlər kəndlərdə yaşayırlar** – cadugər – şər qüvvələrlə əlaqədə olan, fəvqəltəbii qabiliyyətlərə malik və adamlara ziyan vuran qadındır. Rus dilində “Vedma” adlanır və bu söz qədim slavyan sözü olan “vedati”dən (bilmək) əmələ gəlib. Cadugərlər iki cür olur: “anadangəlmə cadugərlər” və “öyrədilmiş cadugərlər”. Anadangəlmə cadugərlər çox vaxt cadugərlə şeytanın əlaqəsindən və ya müəyyən tabuları pozmuş qadıncan doğulurdu. Onu kiçik quyrğunun xırdalığından ayırd eləmək mümkün idi. Öyrədilmiş cadugərlər isə ruhunu iblisə sataraq təcübəli cadugərlərdən ovsunlar öyrənirdi. Şər ruhu şüurlu olaraq qəbul etdiyinə görə anadangəlmə cadugərlər daha qəddar hesab edilirdi. Cadugəri ayırd etməyin çoxlu üsulları var (məsələn, kilsədə davranışına görə) və ondan qorunmaq üçün də vasitələr az deyil. Cadugərlər adamların arasında yaşayır və yalnız bəzi gecələr dağlarda, meşələrdə şabaşa (şər qüvvələrin yığıncağı) toplaşırdılar.

⁷² **Meşə qızının da bizimki kimi ruhu ola bilər** – bəzi folklor mənbələrində deyilir ki, xaç suyuna salınmamış uşaqlardan dönmə iblisənə varlıqları (həmçinin meşə pərilərini və supərilərini) xüsusi anda xaç suyuna salsaydın, onların da ruhu ola bilərdi. Bəlkə də, Lesya Ukrainkanın bu personajının bəhs elədiyi

“söz” məhz belə ayinlərin (xüsusən xristian mərasimlərinin) tərkib hissəsidir. Mavka final monoloqunda artıq öz əbədi “ruhu” haqqında inamla danışır.

⁷³ **Qayınanan olsa, sənə gün verməyəcək** – folklor mənbələrində insan övladının meşə pəriləri ilə evlənməsi haqqında məlumata rast gəlinir. V.Qnatyukun da bu barədə qeydləri var.

⁷⁴ **Həə, bacı, bu da sənə qanlı ət!** – Qurban. Adətən, məhsulun mühafizəsinə görə supərilərinə çiçəklərdən və sünbüllərdən hörülmüş çələnglə və yeni məhsuldan bişirilmiş çörəklə təşəkkür edirdilər. Bəlkə də, burada sözügedən “qanlı ət” – qədim zamanların qurbanvermə ənənəsinə bir işarədir.

⁷⁵ **Qanotu** – Ukraynanın, demək olar, bütün ərazisində yayılmış bitkidir. Xalq təbabətində həm qanaxmanın qarşısını almaq üçün, həm tərlədici vasitə kimi, həm də zərərverici həşəratlara qarşı istifadə olunur.

⁷⁶ **...palıd ağacının altında basdırsınlar** – qədim slavyanlar hesab edirdilər ki, ölümündən sonra adamların ruhları ağaclara (əsasən, palıd ağaclarına) keçir, buna görə də öz ölümlərini çox vaxt həmin ağacların altında, ya da onlara yaxın yerdə dəfn edirdilər.

⁷⁷ **Vəhşi qulyabanı** – hesab edilirdi ki, qulyabanılar iki cür olur: anadangəlmə qulyabanılar və ovsunlanmış (vəhşi) qulyabanılar. Ovsunlanmış qulyabanılar loğmanlar və cadugərlər tərəfindən qulyabanıya çevrilir, meşədə əzabla yaşayır, insana xas dərrakələrini saxlayaraq

yuvalarda gizlənilirlər. Adamın vəhşi qulyabanıya çevrilməsinin də (ovsunlanma), onun əvvəlki halına qaytarılmasının da (ovsunun götürülməsi) çoxlu üsulu mövcud idi. Toy ərəfəsi, xüsusən də toy qatarının hərəkət elədiyi zaman belə ovsunlanma üçün ən münasib vaxt hesab edilirdi. Lukaş da məhz evlənmək ərəfəsində ovsunlanmışdı. Lukaşın Qulyabanı tərəfindən ovsunlanmasının folklor mənbələrində izahı var: orada göstərilir ki, qulyabanılar canavarları mal-qara kimi “otarır”, hətta özləri də canavara çevrilə bilirlər.

⁷⁸ **...sehrli söz** – qulyabanıya çevrilmiş insanı magik ayinlərlə (məsələn, onu xamıtdan keçirməklə) və ovsunlarla əvvəlki halına qaytarmaq olardı. Ancaq xalq inancına görə, hətta əvvəlki görkəminə qayıtmağa müvəffəq olmuş kişi də mahiyyətə həmişəlik qulyabanı olaraq qalırdı.

⁷⁹ **Qəbrinin üstündə ölməz Cəzayir bənövşəsi becərərdim** – xalq təsəvvürlərində Cəzayir bənövşəsi həyat gücünü və möhkəmliyi simvolizə edirdi, buna görə də nikah mərasimlərində geniş tətbiq olunurdu. Eyni zamanda əbədiyyətin rəmzi olan bu bitki həyatın bir vəziyyətindən başqa vəziyyətinə keçidin simvolu hesab edilir və buna görə də qəbirlərin üstündə də əkilirdi. M.Kostomarova görə, burada qədim slavyanların inanclarında nikahla ölüm arasındakı gizli əlaqənin olmasına işarə var.

⁸⁰ **...yenə çapacam** – şeytanların adamlara vurduğu zərərlərin arasında şər qüvvələrə qarşı daha həssas olan atları incitmək də vardı. Şeytanlar atları heydən salana-

can çapır, onların yallarını hörürdülər. Şeytanı neytrallaşdırmaq üçün tövlədə keçı saxlayırdılar.

⁸¹ **...inəklərini korlasın** – cadugərlərin əli inəklərə çatanda ya onları sağır, ya südlərini korlayırdılar. Hətta cadularla heyvanların xəstəliyinə və ölümünə də bais ola bilirdilər.

⁸² **Funt** – çəki vahidi: 0, 453 kq.

⁸³ **...bəlkə, göz dəyib sənə?** – nəzər, pis göz – pis adamların, şər qüvvələrin (cadugərlərin), bəzi mötəbər yerlərin insanın əhvalının pisləşməsinə, mənəvi-psixoloji və fiziki vəziyyətinin ağırlaşmasına gətirib çıxaran neqativ enerjisidir. Nəzəri həm xüsusi qoruyucu dualarla, həm də magik ayinlərlə götürmək olurdu.

⁸⁴ **Mən indi kamilləşmişəm...** – Lukaşın bəsirət gözünün açılması hətta qulyabanıdan insana çevriləndən sonra da yerləşdiyi sərhəd vəziyyətiylə bağlıdır. “Sərhədi” təkcə bu dünyanın adamları deyil, axirət dünyasının, şər qüvvələr dünyasının sakinləri də görə və dərk edə bilərdi.

⁸⁵ **Ya bəlkə, qorxudandır?** – Qorxunu və şər qüvvələrin başqa fitnələrini loğmanlar və baxıcılar çıxara bilərdilər. Bunun üçün xüsusi dualar, ovsunlar, magik ayinlər və müalicəvi vasitələr vardı. Qorxunu, məsələn, xüsusi dualar-ovsunlar oxumaq şərtiylə toyuq yumurtaları ilə götürmək mümkün idi.

⁸⁶ **Böyürtkən** – xalq təsəvvürlərində qoruyucu gücə malik idi. Böyürtkən kolunun budağı ilə dəfn mərasim-

lərində intihar edənlərin, xortdanların ayaqlarını və əllərini bağlayırdılar. Böyütkənin yarpaqları və giləmeyvələri xalq təbabətində geniş istifadə olunurdu.

⁸⁷ **Düşüncəsiz iradə** – xalq təsəvvürünə görə, hər kəs öz taleyinə qərar verməkdə sərbəstdir. Hətta xoşbəxt taleyi olan adam da özünü məhv edə bilər, buna görə də insanın bədbəxt olmasında günahkar tale deyil, özüdür.

⁸⁸ **Öz əlləriylə söyüd bitirəcək** – söyüd hətta xırda zoğdan da inkişaf edib böyüyə bildiyinə görə yaşamaq qabiliyyətinin simvolu hesab edilirdi. Buna görə də söyüd budaqları dəfn mərasimlərində (çox vaxt onları tabuta qoyurdular) əbədi qayıdışın rəmzi kimi iştirak edirdi.

MÜNDƏRİCAT

Meşənin sehrli nəğməsi	5
Meşə nəğməsi	7
Şərhlər	131

Çapa imzalanıb: 21.09.2021. Formatı: 60x84 ^{1/16},
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi: 10. Tiraj: 500

**Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.**